

Redaktionellt

Vid förfrågningar om fornlämningar i hembygden är det inte ovanligt att allmänheten börjar med att räkna upp torplämningar. Men kulturmiljölagen gör undantag för sentida lämningar på ofri grund. Förekomst av andra, kompletterande källor anges av Riksantikvarieämbetet som skäl för att undanta torplämningar från arkeologisk undersökning. Detta nummer av META inleds med en artikel om problematiken kring torp som fornlämningskategori. Författarna, Sara Bodin, Hans Hulling, Susanne Pettersson och Eva Svensson argumenterar för det arkeologiska källmaterialets värde när det gäller kunskap om obesuttnas ekonomiska och sociala situation i senare tider, en arena som annars domineras av historieämnet. I dagsläget finner de att bristen på jämförelsematerial i form av arkeologiskt undersökta lämningar är ett stort problem när man arbetar med obesuttnas bebyggelse från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal.

Resterande delen av detta META nummer utgörs av sex debattartiklar rörande teoriutvecklingen och filosofins intåg i arkeologiämnet sedan mitten av 1990-talet. De följer alla på ett eller annat sätt upp den debatt mellan Jes Wienberg och Asgeir Svestad som påbörjades i META 2004:3. Per Cornell, Johan Hegardt, Håkan Karlsson och Michel Notelid samt deras handledare har ombetts att bidra med inlägg, då de samtliga satts under lupp i Svestads avhandling.

Per Cornell menar att Svestads ambition att utföra en analys av maktstrategier inom det arkeologiska fältet kunde ha blivit en intressant forskningssociologisk studie, men att Svestad inte sätter in sitt eget arbete i analysens sammanhang framstår för Cornell som ett grundläggande problem. Cornell kritiserar vidare Svestads försvarande av en bestämd, arkeologisk "ordning", vilken har sitt ursprung i Thomsens arkeologi i 1820-talets Danmark. För det första påpekar han att fältarkeologin i Skandinavien de senaste 40 åren handlat om så mycket mer än att bara gräva upp artefakter. För det andra framhåller Cornell att arkeologins metodologiska redskap idag är så avancerade att Thomsens treperiodsystem snarare visat sig vara en hämsko för framförallt studier av de "faser" som hamnar mitt emellan olika perioder.

Johan Hegardt ställer sig mer eller mindre kritisk till såväl Asgeir Svestad som Jes Wienberg. Huvudfrågan gäller enligt honom vad som är eller inte är arkeologi. På grundval av Svestads definition av arkeologi som i huvudsak ett ämne om föremål, undrar han om inte Svestad rentav definierat ut sig själv.

Även Håkan Karlsson vidhåller att arkeologin kan vara mer än bara studiet av förhistoriska artefakter samt att ämnet bara mår bra av teoretiskt orienterade texter som strävar efter att vidga diskussionerna. Liksom Cornell finner Karlsson

|

det högst anmärkningsvärt att Svestad varken i avhandlingen eller i sitt inlägg i META förmår kontextualisera sitt eget arbete och sina egna retoriska tekniker.

Michel Notlid menar liksom Cornell att vi inte kan hänvisa till Thomsens 1820-talsarkeologi i tron att vårt vetenskapliga ansvar därmed avlastats. Arkeologin kan inte längre förstås på samma premisser som under denna period i arkeologi-ämnets förflutna. Notlid frågar sig också om inte fler hängivna avhandlingsförfattare, inte minst bland de ”typiska”, borde avkrävas en förklaring och ett klarläggande om varför de ska tas på allvar? Notlid avslutar med att den reflexiva begrundan som många teoretiska diskussioner vittnar om förutsätter ett traditionsbrott, dvs. att den tradition Svestad hänvisar till inte längre har makt över alla människor.

Martin Rundkvist tillhör inte de av Svestad kritiserade arkeologerna, men med en uppenbar vilja att ställa saker och ting tillrätta definierar han arkeologiämnet som en vetenskap vilken ”tittar på gamla saker för att ta reda på hur det var att leva för länge sedan”. Denna vetenskap anser han nu vara hotad av en teoriforskning som föder sig själv, utan att bidra till den arkeologiska kunskapsuppbyggnaden om det förflutna. Det bör noteras att övriga författare i detta nummer inte fått möjlighet att kommentera Rundkvists inlägg.

Notlids handledare Frands Herschend menar att arkeologins grundläggande vetenskapliga problem numera är detsamma som historievetenskapens med dess inbyggda moment av osäkerhet. Befriar man historieforskningen från dess osäkerhet gör man den en otjänst eftersom det bara kan ske genom att göra den enögd och i längden perspektivlös. Herschend tackar de relativt fria akademiska institutioner som givit spridning åt både Notlids och Svestads relativt avvikande avhandlingar och menar att det var rätt, och förutseende tänkt.

Kristian Kristansens avslutande inlägg är en reaktion på Svestads kritik mot etablissemangets avgörande roll i legitimeringen av nya teoretiska perspektiv. Kristiansen menar att det måste finnas plats för experiment och prövande av nya gränsdragningar för ämnet, och han betraktar Svestads kritik som ett skolexempel i vetenskaplig konservatism. Liksom de flesta andra uppfattar emellertid även Kristiansen Svestads avhandling som betydelsefull, eftersom den exponerar den egna tiden i kritiskt ljus och utmanar den tilltagande teoretiska diversiteten.

Det är inte META-redaktionens uppgift att ta ställning i denna debatt, men vi kan konstatera att så länge vi försöker uttala oss om ”hur det var att leva för länge sedan” mer än genom att mäta och väga artefakter, måste vi också föra kunskaps-teoretiska resonemang kring våra hypoteser och om hur vi skapar vårt källmaterial. Allt annat vore sannerligen en ovetenskaplig hållning. Med förhoppning om fler – sansade – inlägg i framtiden. Spänn fast er i fåtöljerna, läs och reagera!

BODIN, HULLING, PETTERSSON & SVENSSON

Olika perspektiv på föremål

Materiell kultur hos obesuttna ca 1900

Sara Bodin, Hans Hulling, Susanne Pettersson, Eva Svensson
(korresponderande författare)

Abstract

Different perspectives on objects. The material culture of proprietor crofters around AD 1900.

In this article material culture found in the households of proprietor crofters from around AD 1900 is studied on the basis of archaeological excavations and written sources - estate inventories. The relationship between written documents and archaeological material as well as archaeological value of excavating such late settlement remains is also discussed. Scarce excavations of late settlement sites and lack of knowledge about material components of such places leads to difficulties in evaluation of the finds unearthed on the sites described in this article. The comparison between find material from the archaeological excavations and contemporary estate inventory shows discrepancy between categories of objects registered in respective sources. It is therefore concluded that the abundance of written records is not a valid argument for down-playing the importance of archaeological investigations of the late (settlement) remains.

Historia och arkeologi - discipliner och källmaterial

Historisk arkeologi, om man menar arkeologi rörande tidsperioder för vilka det även finns skriftliga källor, har funnits länge. Arkeologins betydelse har däremot betraktats som proportionerligt större vid studier av perioder, kulturer, geografiska områden m.m, där tillgången på skriftligt källmaterial har varit begränsad (se t ex diskussion i Andrén 1997, s 11ff). Under de senaste åren har det skett en

markant ökning av arkeologiska insatser på områden även där tillgången på skriftliga källor är betydande, och idag är det inte ovanligt med nutidsarkeologiska projekt (t ex Campbell & Ulin 2004). Men det är fortfarande påtagligt att de flesta historier om människor och deras livssituationer under modern tid har skrivits med utgångspunkt i skriftliga källor, utan hänsyn tagen till de många kulturhistoriska lämningar som finns i kulturlandskapet.

Rik förekomst av skriftliga källor brukar användas som det främsta argumentet till nedprioriteringen av det arkeologiska materialets värde för sena tidsperioder. De sena tidsperioderna skulle därmed främst vara en forskningsarena för discipliner som historia och ekonomisk historia. Vi menar istället att arkeologiskt material från sena tidsperioder har ett eget vetenskapligt värde med en annan potential än text, men att frågan är mer komplex än så. Problemet kan inte bara reduceras till en fråga om olika källmaterials värde, utan det handlar i lika hög grad om olika akademiska discipliner med skilda traditioner, synsätt, metoder och förhållningssätt. Att intimt syssla med text respektive materiell kultur formar en forskare på olika sätt. För en arkeolog ligger det nära hands att tänka i termer av materia, fysiska lämningar, rum och landskap. Att lära känna människor från det förflutna genom fysiskt påtagliga föremål och konstruktioner, vilka man t o m kan känna på och hålla i. Som historiker är det onekligen så att den skriftliga källan och omständigheter kring denna präglar arbetet. Vilka frågor kan man ställa till skriften i fråga? Hur lär man känna människor och skeenden i och bakom en text? För att skapa vetenskapligt relevant kunskap krävs det att man kan förhålla sig till skriftens kontext, författare, tendens och andra faktorer som påverkar omfattningen av de slutsatser som kan dras av det skrivna. Det är alltså viktigt att komma ihåg att arkeologisk forskning om sena tidsperioder därför också är en fråga om att introducera arkeologiska perspek-

tiv på en arena dominerad av historieämnet. Sammanfattningsvis vill vi säga att vi i enlighet med det internationella forskningsfältet historisk arkeologi, betraktar dialogen mellan de olika källmaterialen arkeologi och skriftliga källor som betydelsefull (se t ex Andrén 1997, Funari et al. 1999, Johnson 1999), men vi vill också lyfta fram dialogen mellan de olika disciplinerna historia/ekonomisk historia och arkeologi.

I den här artikeln skall vi, tre arkeologer och en ekonom-historiker, därför göra ett gemensamt försök att titta på den materiella kulturen hos en obesutten familj runt år 1900. Det arkeologiska materialet är hämtat från de arkeologiska undersökningarna av en backstuga vid namn Nedre Granhult i Övre Ulleruds socken i Värmland. Denna undersökning har genererat en rad överraskningar och olika frågeställningar, vilka vi kommer att arbeta vidare med. Här skall vi dock nöja oss med att titta lite närmare på de föremål som har hittats, och jämföra detta föremålsbestånd med en utvald bouppteckning från samma tid och samma område.

Arkeologi om sentida lämningar och antikvarisk praxis

Ett stort problem när man skall arbeta med obesutten bebyggelse från så unga perioder som den senare delen av 1800-talet och det tidiga 1900-talet är bristen på jämförelsematerial, i form av arkeologiskt undersökta lämningar. Man vet helt enkelt inte om det man

har grävt ut är ”vanligt” eller ”ovanligt”. Särskilt gäller detta föremålsmaterialet. Även om det idag förekommer utgrävningar av sentida obesutten bebyggelse, så tvingas arkeologerna i allmänhet prioritera bort regelrätt fyndinsamling av ”tidsekonomiska” skäl. I regel betraktas inte lämningar efter sentida obesutten bebyggelse, såsom torp och backstugor, som fasta fornlämningar idag. Detta trots att kulturminneslagens 2 kap 1£ anger att fasta fornlämningar är exempelvis lämningar av bostäder, som är tillkomna genom ”äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna” (SFS 1988:950). Lämningarna efter sentida torp och backstugor uppfyller väl dessa kriterier. För det första är de permanent övergivna lämningar efter mänsklig bosättning. För det andra utgör de lämningar efter forna tiders bruk. För det finns inte längre några torpare och backstugusittare. 1943 upphörde torp som juridiskt begrepp i Sverige, och de kvarvarande ”torparna” blev arrendatorer. Man kan fråga sig varför man har gjort undantag i tillämpningen av KML för de sentida bebyggelselämningarna på ofri grund. Den enklaste förklaringen är att man anser att dylika lämningar har ett lägre vetenskapligt värde då de härrör från en tid med riklig förekomst av skriftligt källmaterial. I Riksantikvarieämbetets ”Beslut om antikvarisk bedömning vid registrering i Riksantikvarieämbetets fornminnesregister” anges att ett värderingskriterium man använt vid inventeringen är just förekomst av andra kompletterande källor, rörande lämningstypen i fråga. Som exempel anges bl.a.

sentida torplämningar, ”där det i de flesta fall finns gott om kartor, arkivalier, litteratur, fotografier och kanske muntliga uppgifter, som minskar värdet av lämningen i sig som kunskapskälla” (RAÅ dnr 320-3874-2002). Det finns två anledningar att ifrågasätta detta ställningstagande. För det första är vår erfarenhet att det inte alls är så lätt att hitta skriftligt, eller annat, källmaterial rörande de enskilda torpen eller backstugorna. Många gånger är det också svårt att foga ihop ett skriftligt källmaterial med bestämda fysiska lämningar, för det är sällan torpen och backstugorna som sådana nämns i skriftliga källor. Därför vill vi påpeka att skriftliga källor och kultur lämningar snarast utgör parallella material. För det andra finns det andra typer av lämningar, som är lika unga, vilka betraktas som fasta fornlämningar. Exempel på sentida fasta fornlämningar är lämningar efter bruk, skansar, minnesstenar med mera. Det rör sig med andra ord företrädesvis om mer monumentala lämningar än de obesuttnas bebyggelse. Förekomsten av andra källmaterial är alltså inget bra argument för att frångå de sentida bebyggelselämningarna ett arkeologiskt värde. Vi tror också att det finns andra bakomliggande skäl. Kanhända framstår de oansenliga torpgrunderna och jordkulorna som alltför obetydliga för att vara värda en gedigen arkeologisk insats, eller är det kanske antalet lämningar avskräcker. För sentida bebyggelselämningar utgör en omfångsrik grupp kulturhistoriska lämningar. Den stora mängden lämningar har också lett till att de sentida bebyggelselämningarna har

betraktats som ett kulturlandskapets massmaterial (Svensson 2001), trots att det tydligt framgår bara av det skriftliga materialet att torp har utgjort en heterogen bebyggelsegrupp (Elgeskog 1945, Rydén 1990, s 4ff). Den förmodade obetydligheten och det stora antalet är egenskaper som delas av en annan kategori sentida kulturlämningar som inte heller betraktas som fasta fornlämningar, nämligen kolbottarna. Men den antikvariska vanan att undanta de sentida bebyggelselämningarna på ofri grund vid tillämpningen av KML står i stark kontrast till vad en bredare allmänhet brukar uppfatta som fornlämningar. När tillfrågade om det finns några fornlämningar i hembygden är det vanligt att folk börjar med att räkna upp torplämningarna (Zachrisson 1996, s 12). Det var inte minst tydligt i samband med den tidigare fornminnesinventeringen i Riksantikvarieämbetets regi. När fornminnesinventerarna knackade dörr i bygderna för att få information om fornlämningar, var det tydligt att torplämningarna låg människor varmt om hjärtat.¹ De sentida bebyggelselämningarna på ofri grund utgör helt enkelt viktiga meningsbärande element i kulturlandskapen, och särskilt för de lokala inbyggarna.

Även inom kretsen yrkesverksamma arkeologer finns det alltfler som anser att torp och backstugor utgör arkeologiska material av betydelse. Trots att sentida bebyggelselämningar på ofri grund inte betraktas som fasta fornlämningar har de varit föremål för ett antal arkeologiska utgrävningar, karte-

ringar osv. (Lind & Svensson 2001). Merparten undersökningar har utförts inom ramen för exploateringsgrävningar, vilka egentligen har varit inriktade på andra undersökningsobjekt. Torpet eller backstugan har helt enkelt råkat ligga i vägen, och någon eller några arkeologer har gjort reflexionen att man åtminstone bör försöka göra något innan lämningen försvinner för all framtid. Särskilt under de senaste dryga tiotalet år har ett tydligare intresse mot de sentida bebyggelselämningarna som sådana kunnat skönjas inom exploateringsarkeologin, och det har även förekommit regelrätta forskningsprojekt (se goda exempel som Welinder 1992, Rosén 1999). Det förtjänar också att poängteras att just kategorin de obesuttna har hamnat i fokus för arkeologiska projekt för tiden senare delen av 1800-talet och tidigt 1900-tal. Detta till skillnad från arkeologiska studier av äldre tidsperioder, där den mesta forskningen handlar om samhällets övre skikt. Kanske är detta resultatet av vårt behov av att kontrastera det eländiga 1800-talet mot dagens välfärdssamhälle. Men hur fattigt och eländigt var det egentligen?

Pinoberget i tradition och verklighet

Den lokal som skall studeras i denna artikel kallas Nedre Granhult och är belägen inom ett skogklätt höjdområde som kallas Pinoberget (fig. 1). Detta område är beläget på gränsen mellan Övre Ulleruds och Älvsbacka socknar, tillika gränsen mellan Fors-

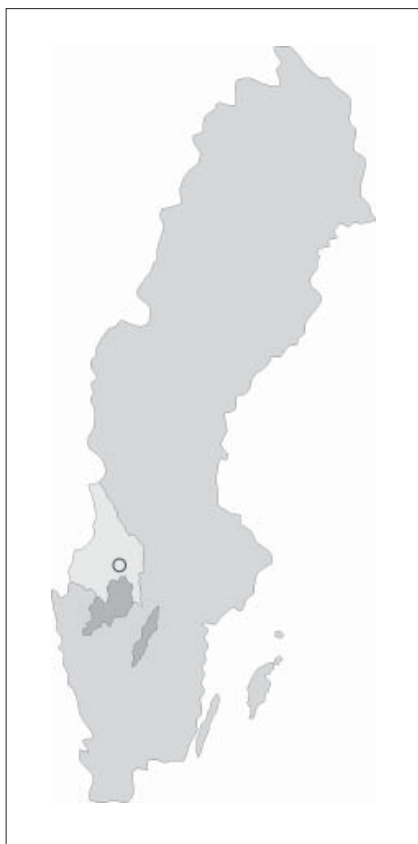

Fig. 1. Pinobergets lokalisering. Efter Lind et al. 2001, fig 1, detalj.

haga och Karlstads kommuner. Sockengränsen utgjorde också häradsgräns, och området brukar betraktas som en periferi. Pinoberget och dess bebyggelse studerades under år 2000 genom karteringar, mindre utgrävningar, genom visst skriftligt källmaterial och äldre kartmaterial, och följande redogörelse bygger på denna studie (Lind et al. 2001 med däri anförda källor). På Pinoberget etablerades under främst 1800-talets senare del ett femtontal obesuttna bebyggelseenheter, främst backstugor, inom ett ca 1250 x 750 meter stort område

(fig. 2). Bebyggelseområdet uppfattades som sammanhängande och väl sammanhållet, både av de egna inbyggarna - vilka kallades pinotorpare - och av utomstående. Det finns inga kända spår efter tidigare historisk- eller förhistorisk bosättning på platsen, och idag är berget åter obebott, med ett undantag (en sommarstuga).

Det finns två, tämligen motsägelsefulla, traditioner nedtecknade om Pinoberget och pinotorparna. Enligt den ena traditionen skulle pinotorparna ha varit mycket fattiga och svårt utsatta för omvärldens förtryck. Enligt den andra tradition ingick bland pinotorparna en grupp smeder vid det närbelägna Älvsbacka bruk, vilka hade valt att bosätta sig utanför brukets marker för att bevara en större grad av självständighet. Båda traditionerna har visat sig felaktiga. Bebyggelseenheter på Pinoberget var tämligen heterogena socialt och ekonomiskt sett. Några pinotorpare förefaller faktiskt ha varit tämligen välbärgade, och till och med haft s.k. förpantningskontrakt² på sina lägenheter (se nedan). Inga pinotorpare verkar heller ha arbetat som smeder på Älvsbacka bruk, att döma av tillgängligt skriftligt källmaterial. Däremot har några få personer som bott på Pinoberget arbetat på bruket, men med andra arbetsuppgifter. Det tycks troligt att man under årens lopp har satt likhetstecken mellan bruksarbetare och smeder, och att traditionen kring smederna på Pinoberget på så sätt har vuxit fram. Såsom nämnts utgjorde de fjorton studerade bebyggelse lämningarna på Pinoberget ett heterogent material. I varsin ände

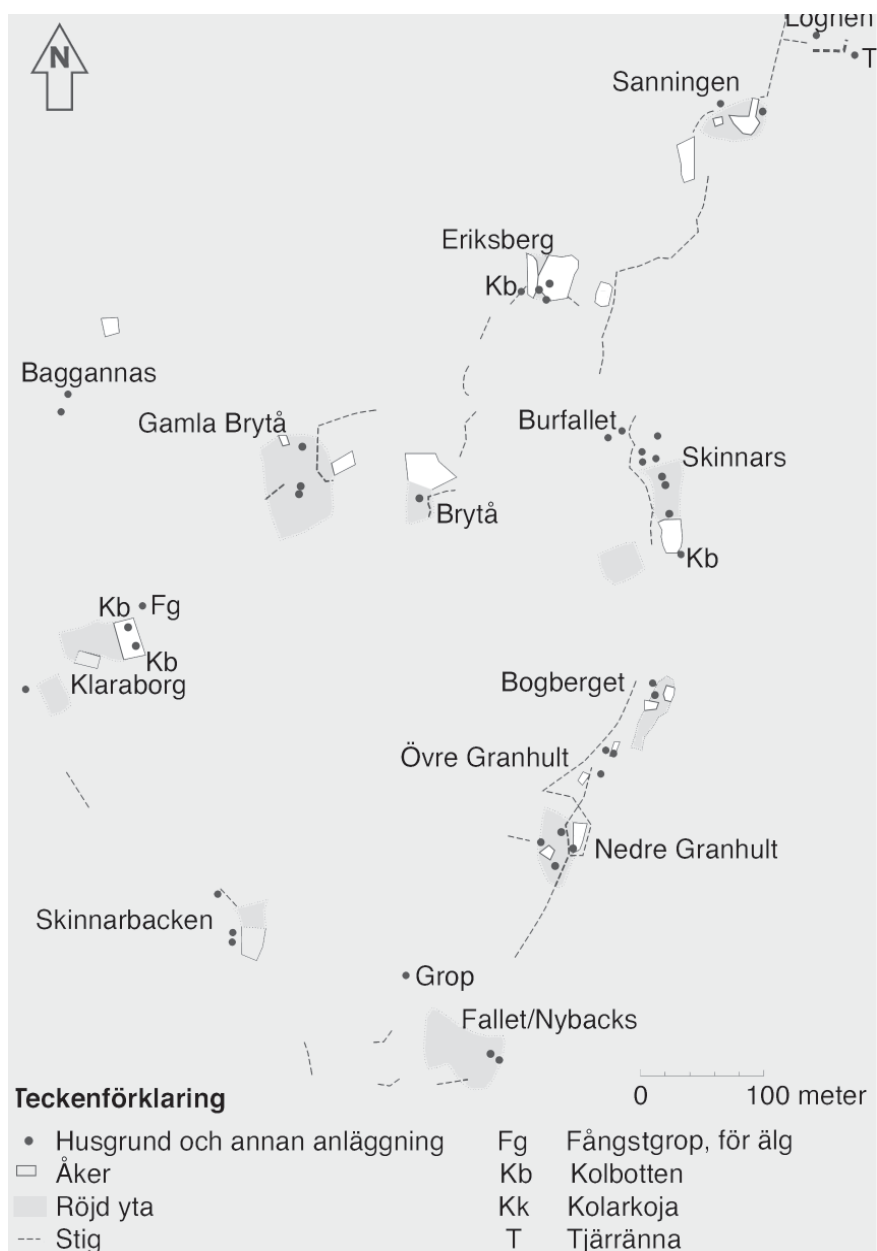

Fig. 2. Karterade bebyggelse lämningar på Pinoberget. Omarbetning efter Lind et al. 2001, fig 5.

på skalan fanns Nedre Granhult respektive Bogberget, belägna på ca 150 meters avstånd från varandra. Båda beboddes av Olof Pettersson, fast inte samme Olof Pettersson.

Bogberget var en jordkula, dvs. en i backen ingrävd bostad. Just Bogberget bestod av två ingrävda rum bredvid varandra - en ”dubbeljordkula”. Detta är en i området tämligen unik

bebyggelseform, vilken troligen kan associeras med social uselhet. På Bogberget bodde tjuven Olof Pettersson, vilken enligt lokal tradition kallades Bogen, eftersom han vid ett tillfälle ska ha ertappats med att ha stulit en bog. 1843 dömdes Bogen för stöld av "ett och annat matvaror", troligen den i bygden ihågkomna bogen. Detta var andra resan stöld för Bogen. 1869 häktades han för tredje resan stöld, och 1870 för fjärde resan. Mellan stöldturnéerna fick Bogen och hans familj fattigvård. Bostaden, Bogberget, kan ha varit ett svartbygge, för jordkulan är belägen i ett undanskymt läge mitt på häradsgården.

Nedre Granhult är, särskilt vid jämförelse med Bogberget, en manifest obesutten bebyggelse (fig. 3). Husgrunden ligger högt placerad, och är välbyggd. Det rör sig också om en

förhållandevis stor husgrund. Enligt traditionen bodde vid Nedre Granhult en smältsmed, vid namn Olle Grankvist. Ingen sådan person har hittills kunnat lokaliseras i de skriftliga källorna, men väl en Olof Pettersson, som troligen är samma person. Olle verkar ha bott på Nedre Granhult av och till, i alla fall under perioden 1900 och 1904, med hustru Karolina och fem barn. Olle Grankvist arbetade sannolikt som smed, men inte vid Älvsbacka bruk utan troligare vid Munkfors bruk. Till skillnad från svartbygget (?) Bogberget innehade familjen Pettersson/Grankvist sin bostad genom ett förpantningskontrakt. En märklighet bör dock påtalas. Vid mindre provgrävningar i Bogberget och Nedre Granhult år 2000 uppvissade de respektive fyndmaterialen vissa likheter, även om det från Nedre Gran-

Fig. 3. Nedre Granhult. Husgrund med terrass och spismursröse. Från SÖ. Efter Lind et al. 2001, fig 12.

hult var kvantitativt större. Till skillnad från Nedre Granhult har det ännu inte varit möjligt att följa upp med vidare utgrävningar av Bogberget, så i dagsläget får diskussionen om vad denna likhet i fyndmaterialet innebär vänta.

Backstugan Nedre Granhult

Nedre Granhult ger ett mycket prydligt, nästan imponerande intryck (fig. 4). Husgrunden ligger, såsom nämnts, högt placerad och när man närmar sig den längs den gamla stigen ser man hur stugan tidigare måste ha tornat upp sig framför besökaren. Nedanför tomten fanns förmodligen en vacker utsikt över Älvsbacka bruk i dalen i öster (idag hindras dock utsikten av

en tät granridå). Från stigen leder en liten, vållagd trappa upp på en terrass framför stugan, varifrån en annan, större trappa leder upp till den nu försvunna ytterdörren. Terrassen framför stugan har förmodligen fungerat som uteplats. Såväl husgrunder som röjningsrösen tycks vara noggrant byggda, symmetriska och välordnade.

Under totalt två veckors tid fördelat på somrarna 2003 och 2004 har Karlstads universitet genomfört seminariegrävningar vid Nedre Granhult. Utgrävningarna koncentrerades till bostadshuset, vilket i det närmaste totalutgrävdes. Endast mindre delar i anslutning till det nedrasade spis-mursröset undantogs från utgrävning av praktiska skäl. Stugan visade sig bestå av två rum, åtskilda av en mel-

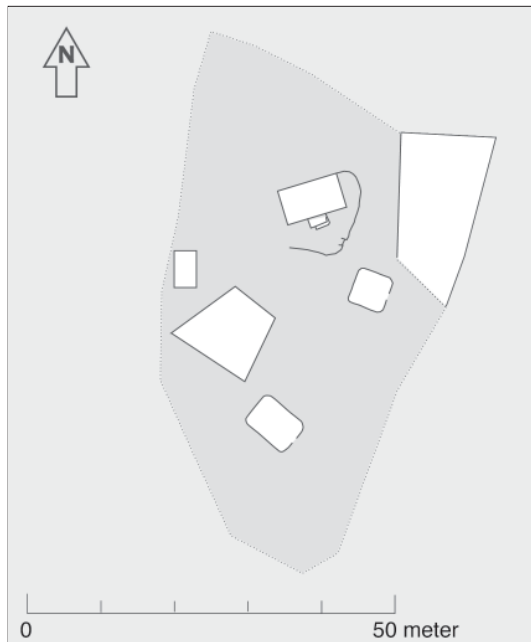

Fig. 4. Kartering av Nedre Granhult. Omarbetning efter Lind et al. 2001, fig 11.

lanvägg omedelbart väster om trappan. Spismursröset visade sig härröra från en rörspis, även kallat fattigmanskakelugn, och en öppen köksspis. Den öppna köksspisen var placerad i vardagsstugans ena hörn, i princip mitt på långväggen, och rörspisen i den lilla kammaren på sidan. Dessa eldstäder hade rökgångar som gick ihop och en gemensam skorsten. Under såväl husgrund som uteplats/terrass fanns tjocka lager med påfört material, vilket hade anbragts före uppförandet av huset. Det är alltså tydligt att man har lagt ned stor möda på att ytterligare förbättra det topografiskt upphöjda läget för huset. Något vi tolkar som att upphöjt bostadsläge har varit betydelsefullt och önskvärt. Även det tämligen enhetliga och tydligt utvalda stenmaterial som ingår i stensyllen, trappor och i rörspisen talar för att de som uppförde Nedre Granhult har vinnlagt sig om att ge sin bostad ett bestämt utseende. Utgrävningsresultaten ger därför ökat stöd åt det manifesta intryck som erhöles vid den tidigare karteringen.

Fynden berättar

De arkeologiska undersökningarna vid Nedre Granhult har genomförts som forskningsgrävningar, vilket har inneburit en större frihet att välja grävmetod. Undersökningsområdet har därmed delas in i meterstora gräv-enheter där all jord har sållats med 3 mm maskstorlek. Fyndmaterialet har utifrån det samlats in enligt tre principer; som platsfynd, samlingsfynd och sållfynd. Införandet av kategorin

samlingsfynd var en nödvändig rationalisering då vissa föremålsgrupper var mycket omfattande. Spikar, ben, glas, keramik respektive tegel har lagts samman till en fyndpost för vardera kategori per ruta och nivå/lager. Föremål som inte ingår i kategorin samlingsfynd har i möjligaste mån redovisats med exakt fyndplats, eller alternativt som sållfynd. Tanken är att det i framtiden skall bli möjligt att göra rumsliga analyser av fyndmaterialet. Fyndmaterialet är i skrivande stund inte slutgiltigt analyserat varvid samliga siffror i denna artikel ska betraktas som preliminära, så även den grova gruppindelningen (fig. 5).

Fyndmaterialet domineras av byggnadsmaterial (38 %) och avfall från husgeråd och matlagning (32 %). Den tredje största gruppen består av övrigt (13 %), vilken innehåller föremål som inte har kunnat passas in i någon av de andra grupperna eller som inte har kunnat bestämmas. En del av föremålen i gruppen övrigt kan komma att flyttas över till andra grupper, kanske främst grupperna byggnadsmaterial och inredning (nu 2 %). Gruppen hantverk (4 %) innehåller till största delen olika redskap, medan kläder och personlig utsmyckning (6 %) utgörs av såväl skor som klädesplagg med olika typer av knappar och ett fickur. Handel (0 %), djurhållning (0 %) och jordbruk (0 %) representeras av ett föremål vardera (blyplomb, hästskosöm och flåhacka), medan gruppen fritid (1 %) innehåller sju fyndposter med kritpipor och jakt (4 %) 30 hagelpatroner (fig. 6).

Grupp	Andel (%)	Ant. Fynd
Hantverk	4	26
Kläder och personlig utsmyckning	6	40
Husgeråd och matlagning	32	222
Handel	0	1
Inredning	2	12
Byggnadsmaterial	38	266
Övrigt	13	87
Djurhållning	0	1
Jordbruk	0	1
Jakt	4	30
Fritid	1	7
Totalt:	100	693

Fig. 5. Fyndmaterialet indelat i grupper. Tabell: Susanne Pettersson.

Vad säger då fyndmaterialet? Först och främst bör det betänkas att endast bostadshuset har undersökts. Det är troligt att en utgrävning av uthuset skulle ge en annan bild av föremålsbeståndet på Nedre Granhult. En

Fig. 6. Några föremål som har hittats vid utgrävningarna av Nedre Granhult. Knappar i vitt glas, svart slipat glas och pärlmor, samt hagelpatroner. Foto: Susanne Pettersson.

annan viktig sak att hålla i minnet är att man förmodligen har tagit med sig mycket av lösöret då man flyttade, vilket delvis kan förklara dominansen av byggnadsmaterial och avfall tillhö-

rande gruppen husgeråd och matlagning. I övrigt får man ändå intrycket av ett tämligen brett föremålsbestånd. Det är också uppenbart att många föremål är inköpta, vilket speglar ett marknadsorienterat konsumtionsmönster. Men vi tycker att det finns ett stort problem att värdera fynden, eftersom det inte finns några bra jämförelsematerial. Med 'medeltids-glasögonen' på framstår fyndmaterialet som tämligen rikt och varierat. Men är det verkligen så? Vad kan man egentligen förvänta sig för fyndmaterial efter en obesutten familj från tiden runt 1900? I ljuset av dessa problem framstår bouppteckningar som ett viktigt jämförelsematerial.

Bouppteckningar som källmaterial

En bouppteckning är en lista över en död persons tillhörigheter med allt möjligt från gångkläder, glasögon och

rakhyvel till boskap, gårdar och möbler. Den listar den dödes kvarlåtenskap. Bouppteckningar som historisk källa har använts mycket inom släkt- och hembygdsforskning, men även för att undersöka spridning av särskilda föremål som t.ex. böcker (Sahlin 1997). Det är egentligen först från mitten av 1700-talet som bouppteckningar börjar göras i någon större utsträckning och det hänger förmodligen ihop med att de blir obligatoriska i och med 1734 års ärvdabalk, även om det inte behöver vara den enda förklaringen (Ahlberger 1996, s 79). De som utförde bouppteckningarna var ofta människor som på ett eller annat sätt var knutna till rättsväsendet såsom nämndemän, men kunde även utföras av andra betrodda. Den färdiga bouppteckningen lämnades sedan in för godkännande vid härads- eller rådhusrätten. Det är också via dessa domstolar, enligt proveniensprincipen, som vi finner bouppteckningarna i arkiven idag (Olausson 1999, s 352).

Fördelar som kan ses med bouppteckningarna som historisk källa är många, och de har som sagt använts flitigt inom släkt- och hembygdsforskning. I och med att de listar vad folk hade hemma så kan bouppteckningarna t.ex. vara en källa för att komma närmare en helhetsbild av konsumtionen - vad konsumerades vid en viss tid och av vilka? I en bouppteckning kan man utöver upptecknat material finna uppgifter om den avlidnes yrke/titel, fullständiga namn, bostad och eventuell vilken större egendom som denna bostad tillhörde. Vidare kan man t.ex.

se hur lång tid det kunde dröja från dödsfallet till dess uppteckningen utfördes. Det är alltså fullt tänkbart att använda bouppteckningar som källa i många olika sammanhang. Det finns dock en del problematiska faktorer, som följer med användandet av bouppteckningar som källmaterial. Ett exempel på problem ligger i att trots att allt, enligt 1734 års lag, skulle upptecknas, skedde det i verkligheten inte alltid. Vissa saker ansågs inte tillräckligt värdefulla för att de skulle ses som relevanta. Detta får naturligtvis konsekvenser för omfattningen av de slutsatser som kan dras av materialet. Ytterligare ett problem som vissa författare märkt av är att det finns en underrepresentation bland samhällets lägre skikt (Ahlberger 1996, s 79f). Som det uttrycks på Riksarkivets hemsida: "Var boets behållning liten eller obefintlig var det inte säkert att man upprättade någon bouppteckning alls" (Sahlin 1997). Dessutom finns det ett problem till som forskningen stött på när det gäller detta källmaterial, vilket hänger samman med att det förändrats i sin komposition över tid. Ända in mot mitten av 1800-talet är bouppteckningarna relativt utförliga till sin karaktär, de listar helt enkelt de flesta föremål. Detta förändras så att senare bouppteckningar blir allt mer sammanfattande till sin karaktär. Detta innebär problem för forskaren som söker efter föremål och företeelser i mer detaljerad skala. Problematiken diskuteras exempelvis av Christer Ahlberger i Konsumtionsrevolutionen, där han använt sig av just bouppteckningar i sina undersökningar

(Ahlberger 1996). Ett tredje problem som diskuterats då det gäller bouppteckningar som källmaterial är dubbelföringen. Det förekom att ett bo upptecknades dels när den första personen i ett par avled, och dels när den andra dog. Detta skulle kunna innebära att forskningsresultat förskjuts i en eller annan riktning. Problemet förefaller dock inte så omfattande då man ofta, trots 1734 års lag, endast upptecknade boet efter den först avlidna (Sahlin 1997). Vid en mindre genomgång av bouppteckningar från områdena närliggande Pinoberget för tiden kring sekelskiftet 1900, visade det sig emellertid att det inte alls är ovanligt att fortfarande finna detaljerade uppteckningar. Föremål som grytlock, glasburkar, rakknivar etc.

listas fortfarande vid sekelskiftet 1900 i åtminstone denna del av Värmland. Möjligen kan detta detaljerade uppteckningsförfarande också gälla för andra delar av Sverige.

En bouppteckning från Övre Ulleruds socken, Värmland

Nedan skall genomföras en konkret jämförelse mellan informationen från en bouppteckning och en arkeologisk utgrävning. Den utvalda bouppteckningen är efter förpantningsägaren Sven Nilsson i Tåmyren under Westra Ohlsäterstorp, Övre Ulleruds socken i Värmland, dvs. trakter inte långt från Pinoberget (fig. 7). Upppteckningen är verkställd i januari 1900.

Kategorier	Andel(%)	Summa(Kr)
Mässing	0,2	0,50
Koppar	1,4	3,75
Bleck	1,5	3,85
Järnsaker	2,1	5,55
Glas	0,5	1,40
Porslin	1,5	4,05
Möbler	21,5	56,25
Gångkläder	3,7	9,80
Linne och sängkläder	9,4	24,50
Kreatur	23	60,00
Foder och spannmål	9,4	24,50
Diverse, indelat i:*		
1. Jord-/skogsbruk	5,8	15,15
2. Verktyg	8,9	23,30
3. Övrigt hushåll/hem	3,7	9,75
Återstående diverse	7,4	19,45
Totalt:	100	261,80

Fig. 7. Föremålskategorier och dess relativa ekonomiska värde i bouppteckning från Övre Ulleruds socken, Värmland. Tabell: Hans Hulling. Källa: Mellansyslets Hr, Fil:19, år 1900, Värmlandsarkiv

*Diversekategorin delvis omarbetad här då föremålen ofta går att koppla till en mer specifik syssla.

Detta torde innebära att föremål som listas i uppteckningen är någorlunda samtida med de som kan ha funnits på Pinoberget. Dessutom uppfyller den utvalda bouppteckningen ytterligare ett kriterium som är av vikt för en jämförelse med fynden från utgrävningen - det rör sig om ett förpantningskontrakt på 50 år, vilket alltså även är fallet med backstugan Nedre Granhult. Kategorierna i figur 7 motsvarar de som angivits i den ursprungliga bouppteckningen så när som på kategorierna 1, 2 och 3 som är framtagna ur den ursprungliga diversekategorin. Detta då kategorin var så stor och omfattade många föremål som ofta går att knyta mer eller mindre till mer specifika användningsområden än "diverse". Denna omarbetning är gjord för att få ett mer relevant material att jämföra med fynden från utgrävningen. Kategori 1 innehåller föremål såsom "wedsåg", "rotyxa", "löfskärar" och "skoflar" medan kategori 2 innehåller "hyflar", "huggjärn" och "klospett". Kategori 3 innehåller exempelvis "hemkvarn", "spinnrock", "knifvar o gafflar" och "plättjern". Två kategorier sticker i övrigt ut på så sätt att de endast innehåller en enhet och det är mässing som endast består av ett par ljusstakar samt kreatur som består av en ko. Utöver dessa två fall består kategorierna av ett antal olika föremål.

Bouppteckningar och fyndmaterial - olika berättelser om materiell kultur

Innan vi diskuterar informationsvärdet från de redovisade källorna vill

vi återigen klargöra att nuvarande artikel bara är början på en fördjupning i ämnet. Det aktuella exemplet utgår från två enskilda källor, en bouppteckning och en arkeologisk undersökning. Andra val, eller större mångfald, skulle kanske ge andra utfall.

Fyndmaterialet från Nedre Granhult domineras av gruppen "byggnadsmaterial" och därmed består 38 % av fyndmaterialet av en kategori som inte redovisas i bouppteckningarna - i alla fall inte direkt. I bouppteckningarna är det inte ovanligt att man finner att även byggnader är värderade och ingår i det totala dödsboet. Det kan förmodligen antas ha varit praxis såvida den avlidne själv stod som ägare till byggnaderna i fråga, men även då det gällt eventuellt kvarvarande år av ett s.k. förpantningskontrakt. Man bör hålla i minnet att hus var värdefulla, och ofta flyttades eller plockades ned för att olika delar skulle kunna återanvändas. Som arkeologisk källa bidrar gruppen byggnadsmaterial till att tolka byggnadens utseende och disposition, vilket i sin tur kan jämföras med uppgifter från andra typer av källmaterial, som exempelvis stående byggnader. Omvänt kan vi konstatera att det krävs unika omständigheter för att det skall vara möjligt att arkeologiskt identifiera linne och sängkläder, vilka är viktiga i bouppteckningar. Det finns även föremål i bouppteckningen som vi kanske hade kunnat hitta arkeologiskt om undersökningen hade utökats till samtliga byggnader och inte bara bostadshuset. Flera rubriker i bouppteckningen visar föremål vilka borde kunna hittas vid en arkeo-

logisk undersökning. Det gäller framför allt nedbrytningståliga materialgrupper som mässing, koppar, bleck och järnsaker. Problemet är att dessa föremål sällan går sönder, och att man oftast tar dem med sig när man flyttar. Fyndmaterialet omfattar visserligen en del föremål i brons och mässing med det är främst fråga om fragment eller lösa delar till större föremål. Som exempel kan vi nämna två fynd, ett runt plåtföremål med invändig gängning och ett dekorativt bleck i form av en krona (fig. 6). Båda har troligen suttit på en fotogenlampa. Några ljusstakar, kaffepannor, grytor eller stekpannor som döljer sig bakom rubrikerna i bouppteckningen har inte återfunnits vid grävningen.

De föremål som framträder tydligast i både det arkeologiska materialet och bouppteckningen är glas och porslin. Dessa föremål tål inte slag och stötar, men de klarar att ligga i jorden utan att brytas ner. I den aktuella bouppteckningen redovisas såväl dricksglas som karaffiner och sockerskålar i glas, samt tallrikar, tillbringare, stop, karotter och kaffeservis i porslin. Samma variation finner vi bland glas- och keramik-fragment från Nedre Granhult. En annan grupp, omtalad i bouppteckningen, som är relativt lätt att identifiera arkeologiskt är verktygsbeståndet. I grävsituationen upplevdes antalet verktyg (19 st) som relativt omfattande, men vid en jämförelse med redovisningen i bouppteckningen framstår antalet som relativt blygsamt. I bouppteckningen omtalas en bred uppsättning verktyg och olika varianter av samma typ av

redskap, t ex sju olika yxor. Antalet är därmed inte något ovanligt, men varför påträffades så många verktyg i bostadshuset? Utifrån fynd som klackjärn, läder och öljetter från en eller flera kängor (se nedan), samt antalet verktyg är det möjligt att någon i hushållet har verkat som skomakare i mindre skala. Det skulle kunna förklara varför hantverket bedrivits i en varm stugmiljö. Ser vi till sammansättningen av verktyg består de av en liten hammare, två knivar, tre mejslar/stämjärn, två pryglar, två skavjärn, en yxa och åtta filar. Är det tillräckligt för att tolka in ett hantverk och i så fall ett specifikt sådant? Varför så många filar? I det här sammanhanget är det viktigt att poängtera att backstugusittare ofta bedrev någon sorts hantverk för att dryga ut sin försörjning. Kanske är det därför gruppen hantverksrelaterade föremål är så pass omfattande både i bouppteckningen och i det arkeologiska materialet från Nedre Granhult. När det gäller kläddräkten, dvs. gångkläderna enligt bouppteckningen, omfattar det arkeologiska fyndmaterialet bara enstaka fragment. Förutom fjorton knappar har en sölja med dubbla tornen (fig. 6), tre klackjärn, stora delar av en känga samt fyra fragmentariska tygstycken registrerats. Nu är det nog mer troligt att det rör sig uttjänta klädesplagg som har återanvänts till isolering i byggnaden än funktionella klädesplagg. Det är också troligt att skodetaljerna härrör från en mindre skomakarverksamhet. Av naturliga skäl, ett undersökt bostadshus, har den arkeologiska undersökningen inte kunnat belysa bebyggelseenshetens

agrara inslag i någon nämnvärd utsträckning. Bäckstugusittare förväntas inte bedriva jordbruk, men förekomsten av åkrar och röjda ytor vid Nedre Granhult vittnar om något annat. Däremot förefaller det inte ha varit fråga om något omfattande jordbruk. Kanske odlade man lite potatis för eget bruk. En annan fråga rör djurhållningen. Enligt den här studerade bouppteckningen förfogade det hushållet över en ko. Detta kan jämföras med benmaterialet, som tillvaratogs vid grävningen av Nedre Granhult. Detta uppvisar resterna efter hela, alternativt halva, djur med både köttrika och köttfattiga delar av såväl nöt som svin³. Men eftersom ingen tydlig ladugård har påträffats vid Nedre Granhult är det inte möjligt att bedöma om djuren har hållits vid bäckstugan. Kanske är det fråga om att man har köpt in djuren och slaktat dem på platsen. Alternativt har man köpt större delar av slaktade djur, vilka har styckats vid stugan. Det är inte heller möjligt, utifrån djurbensmaterialet, att diskutera om man har hållit någon mjölkko vid Nedre Granhult. Man får nog förmoda att den ko som omtalas i bouppteckningen hölls för mjölkens skull. Såväl den studerade bouppteckningen som det arkeologiska fyndmaterialet från Nedre Granhult vittnar om att de båda enheterna har ingått i ett marknadsorienterat konsumtionssamhälle. Många av föremålen är uppenbara industriproduktioner. Materialgrupper som glas, porslin och mässing producerades endast i undantagsfall inom det egna hushållet, utan fick köpas in. Ser vi till det arkeologiska

materialet finns det också föremål från två, på föremålen inskrivna, produktionsorter. Det ena är en blyplomb där man kan urskilja texten ”Norrköping”, och det andra är en bottenplatta till en hagelpatron där texten ”London cast...” kan läsas (fig. 6). Blyplomben vittnar om att tyg från den stora produktionsorten Norrköping hade letat sig fram till Pinoberget, och hagelpatronen indikerar att det obesuttna hushållet också hade tillgång till varor från främmande länder. Plomben skulle därmed kunna vara en ingång till bouppteckningens linne och sängkläder. Hagelpatronerna visar att utländska varor nådde Pinoberget, men vad har de använts till? Ingick jakt i Nedre Granhults förpantningskontrakt? Det vet vi i nuläget inte, eftersom vi inte har haft tillgång till kontraktet. Men det förefaller inte särskilt troligt. Mer rimligt är att tolka hagelpatronerna som en tydlig indikation på att illegal jakt har bedrivits. Men vad har man i så fall jagat? Och har man sålt sitt villebråd för att få en extrainkomst? Eller har man konsumerat vilt inom hushållet?

Historia och arkeologi - problem och möjligheter

Vad säger då denna redovisning om de olika källmaterialens informationsvärde? Båda materialen är fragmentariska, eller åtminstone inte tillräckligt utförliga, för att avslöja alla detaljer i ett hushålls föremålsbestånd. Vissa föremålsgrupper, glas, porslin och verktyg, uppträder i både det arkeologiska och det skriftliga materialet. Men

det finns också påtagliga skillnader. Framför allt saknas i det arkeologiska materialet större, och förmodat mer värdefulla, föremål vilka återfinns i bouppteckningen.

Däremot öppnar det arkeologiska materialet upp för nya möjligheter vad gäller studier av konsumtionsmönster på hushållsnivå, vilka saknas i det skriftliga källmaterialet. Nämligen frågan de konsumerade föremålen proviens. Vid studier av konsumtionsmönster, t.ex. Christer Ahlbergers viktiga studie Konsumtionsrevolutionen, har man främst tittat på vad som konsumerats i ett hushåll utifrån bouppteckningarna (Ahlberger 1996). Det har där inte gått att se varifrån de olika föremålen kommer, och alltså inte bedöma ett hushålls "konsumtionsradie", dvs. i vilken grad ett hushåll konsumerade varor tillverkade i industrier nationellt och/eller utomlands. Vår bedömning är att vardaglig konsumtion på hushållsnivå, men även i mer generella sammanhang, bättre kan studeras med hjälp av en kombination av arkeologiskt material och bouppteckning. Genom det arkeologiska materialet kan man också se vad som kasserades, alltså föremål som för det mesta inte värderades särskilt högt. Det finns dock ett mycket stort problem när det gäller användandet av arkeologiskt material från så pass sena

tidsperioder som ca 1900: avsaknaden av jämförelsematerial från liknande arkeologiska undersökningar. I dagsläget går det inte att bedöma ens så pass basala kategorier som vad som är ett "vanligt", ett "rikt" eller ett "fattigt" fyndmaterial. Detta skapar naturligtvis problem när man skall försöka argumentera för betydelsen av att gräva ut ett enskilt torp i en exploateringssituation. Det är inte helt lätt att ställa upp ambitiösa undersökningsplaner när man inte vet vad materialet representerar. Dessutom visar erfarenheten att det krävs en "inkörningsperiod" vid undersökning av alla sorters forn- och kulturlämningar. Självklart kan vi idag presentera bättre vetenskapliga argument för undersökningen av en gravhög än ett torp. Men man måste börja någonstans. Även de sentida bebyggelselämningarna förtjänar att få prövas vad gäller vetenskapligt värde.

Sara Bodin är arkeolog vid Länsstyrelsen i Värmland, Karlstad. Hans Hulling är D-student i historia/ekonomisk historia, Karlstads universitet. Susanne Pettersson är arkeolog vid Gråfjellsprojektet, Kulturhistoriskt museum, Universitetet i Oslo. Eva Svensson är docent och forskare vid Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet.

BODIN, HULLING, PETERSSON & SVENSSON

Fotnoter

1. Två av denna artikels författare, Eva Svensson och Susanne Pettersson, arbetade under flera år med fornminnesinventering.
2. Förpantningskontrakt innebar att torparen/backstugusittaren erlade en pantsumma till markägaren vid tillträdet. I gengäld erlade torparen/backstugusittaren låg årlig ersättning. Dessutom hade vederbörande en mycket stark besittningsrätt. Förpantningskontrakten löpte vanligen under 49 år, men då markägaren ofta hade svårt att betala tillbaka panten löpte kontrakten i praktiken på livstid.
3. Delar av det benmaterial som påträffades vid 2003 års undersökning vid Nedre Granhult har preliminärt bestämts av Ann-Charlotte Larsson, oktober 2003, då vid Smålands museum, Växjö.

Litteratur

- Ahlberger, C. 1996. *Konsumtionsrevolutionen: I, Om det moderna konsumtionssamhällets framväxt 1750-1900*. Västsvensk kultur och samhällsutveckling, Rapport nr 5.
- Andrén, A. 1997. *Mellan ting och text. En introduktion till de historiska arkeologierna*.
- Campbell, F. & Ulin, J. 2004. *BorderLine archaeology. A practice of contemporary archaeology - exploring aspects of creative narratives and performative cultural production*. Gotarc Series B, Gothenburg archaeological theses 29.
- Elgeskog, V. 1945. *Svensk torpbebyggelse från 1500-talet till laga skiftet. En agrarhistorisk studie*.
- Funari, P. P. A., Hall, M. & Jones, S. 1999. Introduction: archaeology in history. I: Funari, P. P. A., Hall, M. & Jones, S. (red). *Historical archaeology. Back from the edge*.
- Johnson, M. 1999. Rethinking historical archaeology. I: Funari, P. P. A., Hall, M. & Jones, S. (red). *Historical archaeology. Back from the edge*.
- KML, Lag om kulturminnen m m, SFS 1988:950.
- Lind, H. & Svensson, E. 2001. Sentida bebyggelse i antikvarisk och arkeologisk verksamhet - en tematisk utvärdering. I: Lind, H., Svensson, E. & Hansson, J. *Projekt uppdragsarkeologi. Sentida bebyggelse i antikvarisk och arkeologisk verksamhet*. Riksantikvarieämbetet, Kunskapsavdelningen Rapport 2001:2.
- Lind, H., Holmgren, I., Svensson, E. & Emilsson, S. 2001. Pinoberget - en socialhistorisk studie utifrån sentida bebyggelse lämningar och obesuttna människor. I: Lind, H., Svensson, E. & Hansson, J. *Projekt uppdragsarkeologi. Sentida bebyggelse i antikvarisk och arkeologisk verksamhet*. Riksantikvarieämbetet, Kunskapsavdelningen Rapport 2001:2.
- Olausson, P. 1999. *Vägar till värmländsk historia: En arkivguide I*. Skrifter utgivna av Värmlandsarkiv nr 1.
- Rosén, C. 1999. Fattigdomens arkeologi - reflexioner kring torpens och backstugornas arkeologi. I: Arterlius, T., Englund, E. & Ersgård, L. (red). *Kring västsvenska hus - boendets organisation och symbolik i förhistorisk och historisk arkeologi*. Gotarc, Serie C, Arkeologiska skrifter 22.
- Rydén, J. 1990. *Torpinventering. Bygd och natur I*.
- Sahlin, E-M. (1997). *Hyende, kittel, rubank och get*. Tillgänglig [online] under: http://www.ra.se/ola/man_dok/97jun.htm [2002-05-08].
- Svensson, E. 2001. Bebyggelse lämningar från modern tid - massmaterial eller individuella historier? I: Andrén, A., Ersgård, L. & Wienberg, J. (red). *Från stad till land - en medeltidsarkeologisk resa tillägnad Hans Andersson*. Lund studies in medieval archaeology 29.
- Zachrisson, T. 1996. Antikvariernas och andras landskap. I: Burström, M., Winberg, B. & Zachrisson, T. *Fornlämningar och folkminnen*.
- Welinder, S. 1992. *Människor och artefaktmönster*. Occasional papers in archaeology (Uppsala) 5.

Arkiv:

- Mellansysslets Hr, Fil:19, år 1900, Värmlandsarkiv

Internetadress:

- Antikvarisk bedömning vid registrering i Riksantikvarieämbetets fornminnesregister. RAÄ dnr 320-3874-2002: <http://www.raa.se/fmr/pdf/antikbed.pdf>.

PER CORNELL

Vad bör göras?

Om arkeologi, eklekto-retorik och Svestads ordning

Per Cornell

Abstract

What is to be done? Archaeology, Eclectoretorics and the Order of Svestad

Svestad fails to produce an innovative and interesting study on the power structures of academic archaeology, in part because he insists on the search for the "true" identity of archaeology. The Order of Svestad, based on archaeology in Denmark in the 1820's, seems difficult to sustain. Svestad actually fails to recognise that most archaeology of today is far away from Thomsen. Archaeology may contribute to social theory, utilising archaeological methods and archaeological data. In doing so, key concepts are materialities, time and the social world.

Svestads agenda

META:s redaktion har bett mig att kommentera en debatt mellan Jes Wienberg och Asgeir Svestad i anledning den senares doktorsavhandling *Finn din egen filosof*, framlagd 2003 vid Tromsö universitet. En anledning till att jag ombetts bidra till debatten i META är att Svestad i sin text kort berör en artikel till vilken jag är medförfattare (Cornell & Fahlander 2002b). I min kommentar diskuterar jag kort Svestads teser utifrån ett allmänt arkeologiskt perspektiv, och berör, som exempel på Svestads analysmetod, textavsnittet kring Cornell & Fahlander 2002b.

Svestads avhandling har en fyndig titel och det finns vissa lovande ansatser i texten. Svestad har som en första central agenda att utföra en analys av maktstrategier inom det arkeologiska fältet. Det kunde ha blivit en intressant sociologisk studie av forskningens sociala dimension, men tyvärr genomförs inte denna ansats och avhandlingen blir ganska ytlig och dessvärre mindre angelägen. Ett grundläggande problem är att Svestads eget arbete inte sätts in i analysens sammanhang, den egna texten tycks sväva fritt utanför det sociala fältet, utanför alla maktspel. Ett andra problem är att endast få av den skandinaviska arkeologins stora aktörer figurerar.

Som exempel kan nämnas att aktörerna inom kulturmiljö och ”kultur-
arv” knappast behandlas alls. Ett tredje
problem är metodologiskt-teoretiskt.
Svestads beskrivning av det han be-
tecknar som ”det postprocessuella lä-
get” påminner kanske mest om en
fältanalys à la Bourdieu. Kanske skulle
ett sådant genomfört bourdieuskt för-
hållningssätt varit mer fruktbart för
framställningen än den något förvir-
rade och märkliga ”foucaultianism” à
la Svestad som möter läsaren. Det är
svårt att förstå Svestads användning
av Foucault och frågan är hur mycket
Foucault egentligen betytt för analy-
sen. Det är knappast förvånande att
det begränsade arkeologiska fältet
uppvisar en enhetlighet i vokabulär
och att denna förstärks inom kortare
tidsperioder i vissa begränsade områ-
den. Inte heller att det på samma sätt
finns viss enhetlighet i språk och stra-
tegi inom mer eller mindre uttalade
skolbildningar inom disciplinen.
Motsatsen skulle ha varit anmärk-
ningsvärd. Att påvisa en sådan all-
män enhetlighet och viss skolbild-
ning inom arkeologisk disciplin kan
inte betecknas som en foucaultiansk
diskursanalys. Foucault arbetade ju
främst med att söka oväntade struktu-
rella samband, tex mellan rättsapparat
och psykologi (se tex Foucault 1975)
och med stora förlopp som inbegriper
flera olika fält. Arkeologi är egentligen
snarast en liten disciplin inom ett större
bourdieuskt samhällsvetenskapligt
eller humanistiskt fält. En andra cen-
tral agenda hos Svestad handlar om
vad arkeologi bör vara. Svestad kriti-
serar Håkan Karlsson och hans
heideggerianska vara-analys i det att

”arkeologins eget vara” inte respekte-
rats (Svestad 2003, s 188; ett märkligt
argument, jfr Cornell 1998 och Karls-
son 1998 för en diskussion kring Karls-
sons licenciatuppsats). Svestad vill
försvara en bestämd arkeologisk ”ord-
ning”; en ordning som tycks ha sitt
ursprung i Thomsens arkeologi i 1820-
talets Danmark. Alla ”hot” mot denna
ordning måste angripas då de är föro-
renande för den riktiga ordningen.
Tillbaka till ”oldsagerne” är strids-
ropet. Det är en märklig paroll på flera
plan. Först och främst därför att ar-
keologi i Skandinavien de senaste 40
åren i stor utsträckning handlar om
att analysera mörkfärgningar i jorden,
askgropar, stolphål, benrester, växt-
rester och även att relatera dessa till
naturvetenskapligt påvisade fenomen
(klimatförändringar och andra miljö-
förändringar, demografisk variation
etc). Arkeologi kan därför inte bara,
eller i huvudsak, handla om artefakt-
studier. Bland de artefakter arkeo-
logen idag analyserar utgör Thomsens
typer också bara en ringa del. Den
klassiska indelningen i sten, brons och
järn känns knappast heller särskilt an-
gelägen. Arkeologins metodologiska
redskap är idag så avancerade att
Thomsens system i princip är irrele-
vant. Treperiodssystemet har snarare
visat sig vara en hämsko för framfö-
rallt studier av de ”faser” som hamnar
”mitt emellan”, med en fot i olika
perioder. Senneolitikum är ett sådant
problematiskt tidsavsnitt som knap-
past kan studeras enbart utifrån en
stenålderskontext. Thomsen är inte
heller möjlig som utgångspunkt för
en global arkeologi, där hans perspek-
tiv aldrig kunnat fungera. Utifrån ett

traditionellt arkeologihistoriskt perspektiv är Thomsen givetvis fortfarande ett stort namn, men han kan knappast vara en lämplig utgångspunkt för modern arkeologisk analys av förhistoriskt material. Ett större och mer grundläggande problem i Svestads ordning är att arkeologin inte ges någon roll som aktör tillsammans med andra discipliner inom samhällsteori och ännu mindre i allmän samhällsdebatt. Svestads ordning gör honom närmast till skandinavistisk romantiker i sin dröm om den förlorade ordningen och en arkeologi utanför samhällsdebatten.

Svestad, samhällsteoretisk debatt och eklekto-retorik

Några ord kring det korta avsnitt av Svestads avhandling som berör en artikel till vilken jag är medförfattare kan vara på sin plats som exempel på Svestads ”metod” (Svestad 2003, s 250ff, jfr Cornell & Fahlander 2002b). Svestad hävdar att Cornell och Fahlander (liksom ett stort antal andra svenska arkeologer, en blandad skara) förfallit till ”eklekto-retorik” (en *retorisk* fras flitigt använd av Svestad). Den generella kritiken är ytlig vilket gör den svår att bemöta, men jag tar alltså upp ett exempel här som illustration.

Svestad har helt rätt i att det gjorts allvarliga eklektiska överdrifter i skandinavisk arkeologi och detta kan också ses som ett problem. I boken *Social praktik och stumma monument* (Cornell & Fahlander 2002a) förekom-

mer t ex enstaka delar som kan tolkas som eklektiska. Här skulle Svestad kunna plocka poänger genom att belysa dessa och diskutera deras relevans för grundtemat i avhandlingen. Problemet är att de exempel Svestad tagit ur vår artikel (2002b) knappast kan betecknas som eklektiska:

Sartre elegantly sketches a picture of the complex relations of the microsituation and the more general structures involved. In this sense, he is very much a predecessor; we find similar arguments in the works of Bourdieu (1980), in the structuration theory of Giddens (1984), and even in Bhaskars (1994) dialectics of liberation, but these latter thinkers lack the explicit material dimension in their analysis. (Cornell & Fahlander 2002b, s 23f, citerat i Svestad 2003, s 250).

I detta fall ligger tydligen brottet (en retorisk fras jag inför) i att peka på kopplingar mellan Sartre å ena sidan och Bourdieu och Giddens å andra sidan. Dessa invändningar är mycket märkliga. Läsning av Bourdieu, Giddens och Bhaskar (alla centrala namn i sociologisk teori) visar att de alla är påtagligt influerade av Sartres diskussion kring individ och struktur, något de även själva markerat i sina texter (se t ex Giddens 1984, s 73ff). Men, som vi poängterar, har de missat Sartres intresse för det materiella sociala dimensioner. Detta är, särskilt för den arkeologiska disciplinen, en central punkt och det kan knappast anses vara vare sig eklektiskt eller retoriskt att betona detta. Svestads citat ur vår artikel tillhör faktiskt de

mer välformulerade avsnitten i Cornell & Fahlander 2002b, och kan till och med sägas peka på centrala delar i vårt samhällsteoretiska förhållnings-sätt. Det är för övrigt anmärknings-värt att varken Bourdieu, Giddens, Bhaskar eller det arbete av Sartre vi anför, *Kritik av det dialektiska förnuftet* (1960), figurerar i Svestads litteraturlista. Eftersom textinnehållet diskuteras borde dessa texter konsulterats och refererats. Det är extra viktigt i detta sammanhang då den refererade texten av Sartre skiljer sig mycket i både stil och epistemologi från hans tidigare rent existensiella arbeten.

Svestad kritiserar också att Sartre och Latour anförts samtidigt. I frågan om Latour och Sartre ville vi i vår artikel poängtera att sociologin traditionellt ej velat belysa materialitet, men att Latour och Sartre här är lysande undantag. Detta är av största intresse för arkeologisk diskussion. Sartre använder en mycket stor del av sitt stora arbete *Kritik av det dialektiska förnuftet* att diskutera serialitet (rutinmässiga, relativt omedvetna eller undermedvetna sociala handlingar) i relation till den materiella omgivningen. Sartres diskussion om serialitet kan - som vi påpekar - på ett intressant sätt *artikuleras* till Latours aktantbegrepp. Trots avgörande skillnader i värdering av det materiella finns betydande likheter, vilket Svestad bör vara medveten om. Det är inte nödvändigtvis eklektiskt att använda element ur olika sammanhang, om dessa element i sig inte står i konflikt med varandra. Den centrala punkten är argumentets sammanhang och logik.

Vad gäller relationen mellan Latour och Sartre poängterar vi i boken *Social praktik och stumma monument* (Cornell & Fahlander 2002a) att vi inte kan följa Latour hela vägen och att vi föredrar Sartre. Latours teoretiska arbeten tenderar att vara alltför låsta till frågor om "management" och ett teknikorienterat nätverksperspektiv som underskattar individen och det socialas betydelse. Till skillnad från Latour begränsar inte Sartre det mänskliga till aktanter (serialitet) utan diskuterar också andra, mer medvetna och intentionella former för mänskligt handlande. Just denna större bredd hos Sartre, vilken, i vår mening, fångar upp en större bredd i det mänskliga, är en av anledningarna till att vi föredrar honom. Också andra forskare har för övrigt uppmärksammat Sartres serialitetsbegrepp under senare år, t ex feministen Iris Marion Young (1997).

Svestad själv tycks föredra Latour och Sartre framstår därmed som en "olämplig" filosof. Svestad kan i denna fråga anta den ståndpunkt han önskar; men han bör argumentera i sak, inte undvika polemik med hjälp av enkel retorik. Generellt är det nog inte "eklekto-retorik" Svestad irriterar sig på, utan snarare det faktum att samhällsteoretisk debatt förs i arkeologisk litteratur.

Kritiken av Cornell & Fahlanders text pekar också på en annan central punkt i Svestads allmänna inställning. Svestad vill att varje enskild "tänkare" skall behandlas som slutna, låsta enheter, vilkas "individualitet" skall "tas

på allvar” (t ex Svestad 2003, s 252). Detta är ett märkligt uttalande för att komma från en arkeolog som flitigt använder Foucault (eller Latour för den delen). Foucault är inte en filosof för ”individen”. Han var, som bekant, i *Vetandets arkeologi* (1969) uttalat kritisk mot individbegreppet, betonade tydligt strukturens roll och betraktade den enskilda forskarens sammanhang och förståelse som oväsentlig för sin arkeologi. Man kan här också fråga sig om Derridas dekonstruktion - som berörs på annan plats i avhandlingen - påverkat Svestad överhuvudtaget. Det kunde ha varit en poäng för Svestad att påvisa hur ett snävt, alltför respektfullt läsande av en samhällsteoretiker eller en filosof svårligen kan resultera i någon utveckling av operativ arkeologisk teori eller metod. Det är kanske här svagheten i 90-talets försök av olika arkeologer att finna sin egen filosof ligger! Svestad kritiserar boken *Filosofi och arkeologisk praktik* hårt (Karlsson & Holtorf 2000), dock inte utifrån en egen läsning, utan endast via en recensent (!). Det förefaller rimligt att det är denna bok som är bakgrunden till titeln på Svestads avhandling; de flesta texter tar upp en filosof eller samhällsvetare och försöker påvisa deras användbarhet (eller t o m nödvändighet) för arkeologin. I denna volym ingår en kort text av mig vilken inte diskuteras av Svestad. Det intressanta med denna är en detalj, nämligen att jag pekar på existensen av en koppling från arkeologi *till* filosofi (ej endast det motsatta). Med tanke på Svestads huvudtema är det märkvärdigt att denna argumentation ej behandlas (Cornell

2000, jfr även Cornell och Fahlanders kritiska kommentar till Dennings artikel i samma volym).

Arkeologins utmaning

Dagens arkeologi står inför stora utmaningar. Arkeologin berör inte längre bara förhistoriskt material utan också material från historisk tid och även ”samtida” material (Cornell 2005). Arkeologin förfogar över alltmer avancerade tekniska redskap och också i historiskt perspektiv relativt sett stora ekonomiska resurser. Arkeologin är också ”publik” och ställs här inför nya utmaningar. Det finns goda förutsättningar att konstruera intressanta arkeologier. Men för detta är också en omfattande utveckling av arkeologisk metod och teori nödvändig, liksom förnyade försök att närma sig det arkeologiska materialet. Det är viktigt att fastslå att det inte kan råda någon egentlig motsättning mellan teori, modellbyggande, metodutveckling och empiriskt arbete, eftersom alla dessa element är nödvändiga i arkeologisk forskning. En bredare utveckling av arkeologin är en process - det säger sig självt. Den måste tillåtas ta tid, och vissa experiment kommer att misslyckas (på grund av inre brister eller yttre maktfaktorer), men det är bara i en sådan process arkeologi existerar. Arkeologin borde kunna fungera som en av flera aktörer i en samhällsteoretisk diskussion och också i allmän samhällsdebatt. Materialitet, tid, handling och människa är fyra centrala nycklar i varje arkeologisk analys; och här kan arkeologen bidra

META NR I 2005

med ny dynamik i samhällsteoretisk analys. Arkeologin kan konstruera sina bidrag med redskap från existerande samhällsteori, men skall också utveckla nya redskap, begrepp och modeller med utgångspunkt i arkeologins specifika material och metod. Här konstruerar arkeologen nya begrepp, beskrivningar och fiktioner (eller modeller). Sådana nya konstruktioner bör bedömas i en fortlöpande argumentation efter deras logiska koherens, deras sammanhang och relevans samt tillämplighet i förhållande till materialet. Inte ens inom filosofin har något system (och här tillåter jag mig att retoriskt utveckla en metafor) byggts från ingenting, allt är konstruerat med bitar och element av tidigare försök, men den nya konstruktionen kan aldrig reduceras till vissa byggelements ursprung.

Den nya konstruktionens egen bärkraft måste naturligtvis värderas, men då som självständigt sammanhang, inte främst genom byggelementens ursprung. Det eklektiska är ett problem när logiken i en ny konstruktion brister som en följd av byggelementens oförenbarhet. Men det är argumentet i den nya konstruktionen som sådant som skall bedömas. I vissa fall kan äldre byggmaterial vara otjänligt för bestämda syften, som bl a Derrida diskuterat; men ibland blir nya konstruktioner bärkraftiga och användbara. Kritik kan ibland föras direkt, tydligt och uttalat, i en djupanalys av en given argumentation, dess sammanhang, interna logik, och relation

till det studerade materialet, eller genom att identifiera "omedvetna" diskurser i bredare förlopp (t ex genom en foucaultiansk analys).

Ofta fungerar dock kritik bäst när den är delvis eller helt implicit. En öppen konstruktiv debatt är en viktig förutsättning för en breddad arkeologi och det är min förhoppning att vi skall få se mer av sådan debatt i framtiden. Att söka bygga nya konstruktioner är viktigare än att radera gamla. Mikroarkeologin är ett sådant försök, projektet är ännu bara i sin linda, i sitt förstadium, som Svestad så träffande uttrycker saken. Vi har medvetet försökt begränsa den öppna kritiken mot andra synsätt och medvetet sökt inspiration från till synes motsatta ståndpunkter. Ibland har vi lyckats skapa nya bärkraftiga konstruktioner, ibland har vi misslyckats. Det är intressant att notera att det ofta är genom en oortodox läsning och kombination av teoretisk litteratur, samt med nya vägar in i empirin, som de riktigt spännande argumenten uppstår. Ett sådant arbetssätt kan vara en väg för en utveckling av det arkeologiska fältet till något som även kan vara av intresse för det bredare humanistiska och samhällsvetenskapliga fältet och i allmän samhällsdebatt.

Per Cornell är docent och universitetslektor vid institutionen för arkeologi vid Göteborgs universitet. per.cornell@archaeology.gu.se

---

Litteratur

- Bhaskar, R. 1994. Plato Etc. *The Problems of Philosophy and their Resolution*.
- Bourdieu, P. 1980. *The Logic of Practice*.
- Cornell, P. & Fahlander, F. 2002a. *Social praktik och stumma monument. Introduktion till mikroarkeologi*. GOTARC serie C, Arkeologiska skrifter 46.
- Cornell, P. & Fahlander, F. 2002b. Microarchaeology, Materiality and Social Practice. *Current Swedish Archaeology* 10.
- Cornell, P. 1998. Arkeologi och Martin Heidegger. Reflektioner kring en uppsats av Håkan Karlsson. *Fornvännen*, årg 93.
- Cornell, P. 2000. Poststructuralism and "Archaeology": Michel Foucault and Jacques Derrida. I: Holtorf, C. & Karlsson, H. (red). *Philosophy and Archaeological Practice. Perspectives for the 21st century*, s. 173-179.
- Cornell, P. in press. Female Saints, their Altars, and their Offerings. I: Hjörungdal, T (red). *Local Genders and Gender Locales in Archaeology*.
- Foucault, M. 1969. *L'archéologie du savoir*.
- Foucault, M. 1975. *Surveiller et punir: naissance de la prison*.
- Giddens, A. 1984. *The Construction of Society. Outline of the Theory of Structuration*.
- Holtorf, C. & Karlsson, H. (red). 2000. *Philosophy and Archaeological Practice. Perspectives for the 21st century*.
- Karlsson, H. 1998. En kontemplativ kommentar till Per Cornells "Arkeologi och Martin Heidegger" *Fornvännen*, årg 93.
- Sartre, J-P. 1960. *Critique de la raison dialectique: précédé de Question de méthode, T. I. Théorie des ensembles pratiques*.
- Svestad, A. 2003. *Finn din egen filosof. Konfrontasjoner og kontradiksjoner i den arkeologiske teoridebatten*. Avhandling för Doctor Artium. Institutt for arkeologi - Det samfunnsvitenskapelige fakultet - Universitetet i Tromsø. Stencil.
- Young, I M. 1997. *Intersecting Voices. Dilemmas of Gender, Political Philosophy and Policy*.

Adjö Asgeir Svestad. Välkommen, Jes Wienberg

Johan Hegardt

Fig 1. Två Vestlandskittlar framgrävda på Gotland av Fredrik Andersson och författaren.

Abstract

Adieu Asgeir Svestad, Welcome Jes Weinberg

The Norwegian meta-archaeologist Asgeir Svestad argues that University faculties in Sweden should not have accepted Swedish theses in archaeology with a theoretical approach. His point is that they are of no significance from an archaeological perspective what so ever. But to make this point he must argue that the theses have had impact on the archaeological debate in Sweden and that the Swedish archaeological society does not understand the incorrectness in the texts. The conservative Swedish archaeologist Jes Wienberg on the other hand underlines that the theoretical theses never have had any value at all for Swedish archaeology. Nobody reads them and they are completely forgotten, Wienberg emphasises. If Wienberg is correct it becomes clear that Svestad does not have a subject for his theses and I wonder why any Norwegian faculty should accept a theses that lacks a topic.

JOHAN HEGARDT

Inledning

Låt mig inleda med att berätta om framväxten av min avhandling *Relativ betydelse*. Individualitet och totalitet i arkeologisk kulturteori, publicerad 1997. Det fanns (och finns givetvis fortfarande) mycket inom arkeologin som jag upplevde som dolt när jag påbörjade mitt avhandlingsarbete i början av 1990-talet. Sven Nilsson, exempelvis, var i det närmaste okänd för min generation. *New Archaeology* och dess inflytande hade gjort arkeologin historielös. På samma gång frammanades en i mitt tycke dubiös människouppfattning. Den antikvariska traditionen avskärmade sig explicit från det forntida samhället och den forntida människan. Samtidigt pågick sedan något decennium en intensiv debatt i media, en debatt som titulerades postmodern. 1984 publicerade Ian Hodder en artikel där han försökte ge arkeologin en mer demokratisk identitet. Michael Shanks och Christopher Tilleys böcker, publicerade 1987, innehöll många referenser till postmoderna kritiker som också figurerade i medierna. Arkeologin spretade och många försökte orientera sig i denna värld, men de flesta avskärmade sig, orkade inte förhålla sig till alla perspektiv. Självt kände jag mig förvirrad men också förd bakom ljuset. Den danske filosofen Peter Kempes böcker gav viss vägledning. Jag bestämde mig för att ta reda på hur arkeologin vuxit fram, hur den hade förändrats, men framför allt hur arkeologin genererade kunskap och hur

människan beskrevs inom ämnet när så skedde.

Mitt avhandlingsarbete var en lärotid för mig. I avhandlingens sista kapitel gjorde jag ett försök att behandla en etik formulerad av Emmanuel Lévinas, en av 1980-talets stora filosofer, ofta diskuterad inom litteratur, konst och filosofi. Men jag understryker att jag huvudsakligen utgår från Peter Kempes introducerande texter. Jag var självklart medveten om de filosofiska djup jag hade att förhålla mig till samt att mitt försök skulle innehålla brister och problem både ur ett filosofiskt men också arkeologiskt perspektiv.

Min avhandling är skriven på en vanlig svenska. Den tar upp frågor som arkeologer diskuterat och diskuterar, men jag medger att den är något tät och att den därmed kan uppfattas som svårläst.

Jag betraktar inte mig själv som en särdeles filosofiskt eller teoretiskt lagd person. Därför försökte jag förhålla mig till de teoretiska och filosofiska problemen i huvudsak genom en mer förenklande och sammanfattande litteratur, som exempelvis den Kemp publicerat. Därmed hoppades jag att andra skulle inspireras att också läsa dessa eller liknande kritiska och vägledande texter. I förlängningen närde jag en önskan om att arkeologin skulle bli mer reflekterande och självkritisk, framför allt i relation till den i mitt tycke tveksamma människouppfattning som ämnet stundom förmedlade

och även senare fortsatt att förmedla. Under tiden jag arbetade med min avhandling möttes jag inte sällan av kommentarer som: Är inte ditt avhandlingsarbete metaarkeologi? Är detta verkligen arkeologi? Eftersom jag tyckte att jag skrev om sådant som arkeologer både förr och nu hade behandlat och behandlade, föreställde jag mig att jag kunde kalla min avhandling arkeologisk och lägga fram den vid en arkeologisk institution. Nu har emellertid Asgeir Svestad hävdade att min avhandling varken är metaarkeologisk eller arkeologisk. I själva verket är den icke-arkeologi och därmed en negation av arkeologin, dess motbild eller motsats. Den representerar allt som inte är arkeologi, men den representerar samtidigt inget annat. Så till vida är den nonsens.

Eftersom jag redovisar ett fynd i början av texten och därmed sätter fornsakerna först, vilket ligger i linje med Svestads definition av arkeologi, betraktar jag denna artikel som en arkeologisk text. Utifrån denna arkeologiska position tänkte jag meta-kritiskt granska Svestads metaarkeologiska ståndpunkter.

Ett vanligt krav, som ofta framförs av handledare, är att man ska kunna sammanfatta sin forskning i en enda mening. Mot denna bakgrund antar jag att jag kan läsa Asgeir Svestads artikel *Hvorfor oldsakene må komme først*. Svar til Jes Wienberg som en explicit sammanfattning av hans avhandling *Finn din egen filosof*.

I sin artikel skriver Svestad att han: "...vil her forsøke å tydeliggjøre noen av mine viktigste argumenter". I min läsning finner jag sex argument:

- 1, "Finn din egen filosof" er en metaarkeologisk tekstanalyse.
- 2, ...vise hvordan retoriske teknikker, skjulte strategier og maktrelasjoner påvirker den arkeologiske kunnskapsproduksjonen.
- 3, De påvirker hva arkeologer skriver, seir og gjør - så vel som det ikke skriver, ikke sier og ikke gjør.
- 4, ...avsporende for faget, gitt de modernitetsbetingelsene arkeologi kom til under og fremdeles står i forhold til.
- 5, ...produsere arkeologisk kunnskap som noe annet enn f.eks. filosofisk kunnskap...
- 6, ...hvorfor arkeologi er nettop arkeologi og ikke filosofi...

I En metaarkeologisk text

Denna punkt är avgörande för Svestads artikel och förmodligen också för hans avhandling. Den rättfärdigar alla hans perspektiv. Vad betyder meta i metaarkeologi? Ordet meta syftar på något som kommer efter, står bredvid eller utgör något i andra hand. Med meta i metaarkeologisk vill Svestad alltså poängtera att han står bredvid arkeologin. Nu är det inget problem för Svestad eftersom han placerat sin avhandling på en institution som inte är en arkeologisk institution. Här har vi två tydliga tecken på att Svestad inte är arkeolog.

Utifrån denna metarkeologiska plattform kan han sedan inrikta sin kritik mot arkeologin och icke-arkeologin. Arkeologin som ett specifikt fält och icke-arkeologin som något annat är två centrala punkter i Svestads META-artikel och vad jag förstår även i hans avhandling.

2 Vad påverkar den arkeologiska kunskapsproduktionen?

Följer vi Svestads resonemang i artikeln kan varken han eller de han kritiserar påverka den arkeologiska kunskapsproduktionen, även om jag får intrycket att han menar att de han kritiserar just gör det, eller i varje fall har gjort det. Det är avgörande för Svestads hela poäng att de han har kritiserat faktiskt ingått i arkeologin och bidragit till ämnets kunskapsproduktion. Hans syfte torde därför vara att skriva ut dem ur detta fält. Själv verkar Svestad inte vara intresserad av att påverka arkeologins kunskapsproduktion och genom sitt metaperspektiv svär han sig också fri från alla de relationer som spökar inom arkeologin. Han står vid sidan om och bidrar inte till den arkeologiska kunskapen. Det kan man enbart göra om man är arkeolog och det är uttryckligen inte Svestad.

3 Att säga och göra, eller att inte säga och göra

Enligt Svestad finns det flera dolda nivåer i det arkeologiska spelet, som

han inte är en del av eftersom han arbetar metaarkeologiskt, men som arkeologer är en del av. Han tycks mena att han inte har någon dold agenda, inga mörka strategier samt att han inte ingår i den akademiska maktsfärens maktmissbruk. Däremot är hans text naturligtvis inte fri från denna problematik, men han torde mena att en sådan problematik i hans fall inte rör arkeologin utan den meta-värld han deltar i. Det är alltså en fråga för denna metavärld att avgöra vilka strategier han anlägger. Fortfarande står det klart att Svestad inte är arkeolog. Han skriver heller inte arkeologi, utan en kritisk metaarkeologisk betraktelse över arkeologin, höll jag på att säga. Men så är inte fallet. Snarare skriver han en kritisk betraktelse över en icke-arkeologi. Dessa icke-arkeologer är inte metaarkeologer som han, utan enbart icke-arkeologer.

4 Arkeologi och modernitet

Att arkeologin är en del av moderniteten är en annan av Svestads poängar, om jag förstår hans artikel rätt. Om vi börjar tulla på arkeologins och modernitetens gränser är vi illa ute. Men hur skall arkeologins gränser definieras och av vem? Svestad verkar mena att ingen definition behövs eftersom arkeologins gränser definieras genom ämnets historiskt betingade tillhörighet till moderniteten. Utan moderniteten ingen arkeologi, är undermeningen. Svestad söker sig till den diskurs som definierat moderniteten och dess kall samtidigt som han

META NR I 2005

bryter med moderniteten genom att ställa sig utanför den. Det gör han genom sin metaarkeologiska ansats och måste också så göra, ty moderniteten definierar arkeologin och eftersom Svestad inte är arkeolog kan han inte heller tillhöra moderniteten. Svestad är följaktligen metamodern.

5 Arkeologisk kunskap är något annat än filosofisk

Vilken kunskap genererar Svestads text? Den är garanterat inte arkeologisk, det vet vi med säkerhet. Är den filosofisk? Kanske är det möjligt att hävda det. Men i vad tar Svestads betraktelser sin utgångspunkt? Som vi förstår av hans text utgår han ifrån icke-arkeologiska texter, som inte heller är filosofiska och inte heller en del av moderniteten. Frågan vi måste ställa oss är vad Svestads text egentligen uttrycker. Var befinner den sig? Vågar jag säga att han ger uttryck för både mystik och retorik? Kanske är det orättvist, men det är klart att han i varje fall i sin artikel inte riktigt kan definiera sitt objekt, vilket är vetenskapligt allvarligt. Vi måste fråga oss varför en avhandling utan tydligt källmaterial och - vilket kanske är ännu värre - utan tydligt ämne ska godkännas. Allt han har att utgå ifrån är odefinierbara, mystiska, icke-arkeologiska, icke-filosofiska texter. Han tycks till och med säga att de inte går att förhålla sig till dem och ändå har han gjort det. Svestad har ägnat många år att studera texter, som flyter omkring i ett ingenmansland.

6 Varför är arkeologi arkeologi och inte filosofi

I det avslutande argumentet preciserar sig Svestad något. Här lutar sig Svestad mot en tung tradition som han för ända tillbaka till Thomsen. Men det är egentligen inte Thomsen som är poängen här utan moderniteten, ty inom ramen för det moderna projektet har var sak sin plats och det var något som Thomsen, enligt Svestad, förstod. I linje med denna var-sak-på-sin-plats-ideologi har arkeologin sin plats och filosofin har sin. Men var befinner sig Svestad? Har han inte definierat ut sig själv?

En representant för arkeologi eller icke-arkeologi

Jes Wienberg frågar sig i sin kritik om Svestads avhandling är arkeologi eller icke-arkeologi (uarkæologi). På ett plan är denna fråga relevant. Samtidigt gör Svestad allt för att ta udden av Wienbergs kritik genom att explicit påpeka att hans avhandling är en metaarkeologisk avhandling om icke-arkeologi. Vad jag förstår har Svestad enbart använt sig av dessa icke-arkeologiska texter för att på så sätt definiera arkeologin. Hans motiv är alltså inte att diskutera det som tas upp i de kritiserade texterna utan att i konservativ mening ställa saker och ting till rätta. Svestad är inte arkeolog, men tycks vilja bli det genom att tala om för arkeologer vad som inte är arkeologi. Därmed hoppas han att arkeologisamhället skall ta honom till sig som en befriare.

Just denna krok nappar en konservativ föremålsforskare som Jes Wienberg givetvis på och han lägger ut texten rejält. Wienberg följer Svestads fråga om dessa avhandlingar, uppenbarligen fyllda av nonsens, överhuvudtaget skulle ha godtagits som avhandlingar. De är, menar Wienberg, oläsliga och här får han ytterligare stöd av Svestad. Dessa avhandlingar är dåliga på alla tänkbara plan och borde aldrig ha sett dagens ljus. Nu när de trots allt finns bör de förtigas och glömmas bort, menar Wienberg uttryckligen. Han berömmar Svestad för att han kommit till denna insikt. Dock är Wienberg kritisk till valet av de svenska avhandlingarna. De är, konstaterar han, en fotnot i den svenska arkeologin och den svenska teoridebatten. Därmed torde de inte förtjäna Svestads uppmärksamhet. Härmed hjälper Svestad fram dessa texter till nya läsare, vilket enligt Wienberg, är en stor brist i avhandlingen. Enligt Wienbergs resonemang borde Svestad inte ha skrivit sin avhandling om dessa texter utan om andra texter eller ännu hellre om föremål. Han borde alltså leva som han lär.

Om nu Wienberg har rätt bör vi fråga oss varför Svestad valde dessa mediokra icke-arkeologiska texter, fyllda av nonsens och inte lästa av någon? Det verkar snarare som om Svestad har suttit på sin kammare och trott att alla svenskar har hyllat dessa avhandlingar och följt deras oläsliga tankegångar. Han verkar mena att alla svenskar ansett att dessa texter tillhört forskningsfronten. Därför var det dags att visa

svenskarna att de blivit förda bakom ljuset, att de beskådat kejsarens nya kläder. Men tänk vad fel han hade. Istället har han, verkar Wienberg mena, bekräftat det som alla svenskar redan visste, nämligen att dessa texter förmedlar nonsens på ett oläsbart sätt och att de alltid förtigits. Det är ju detta som Wienberg ger uttryck för när han hävdar att texterna inte har med den svenska arkeologiska teoretiska debatten att göra. De har överhuvudtaget inget med svensk arkeologi att göra, eftersom de inte rör sig om arkeologi. Det måste sägas vara en märklig forskningsinsats, som Svestad genomfört.

Vad bidrar Svestad med i sin avhandling och framför allt, med vad bidrar debatten mellan Svestad och Wienberg? Detta bidrag är övertydligt om vi särskådar Wienbergs resonemang, ty han anser att dess essens har uttryckts i år inom mycket av den svenska arkeologin. Han menar att Svestads text bekräftar det alla redan kände till, nämligen att arkeologi handlar om fornsaker och att så kallade teoretiska eller metaarkeologiska texter huvudsakligen utgör icke-arkeologisk nonsens. Därmed skickar Wienberg ut Asgier Svestad i kylan. Det är också det som är poängen med Wienbergs kritik. Att Jes Wienberg tycker att avhandlingen är bra och publiceringsvärd beror enbart på att den slutligen stryper en i hans mening fruktlös diskussion, som aldrig borde ha satts igång. Utifrån Wienbergs perspektiv behöver ingen läsa Svestads text eller någon annan av de nämnda texterna.

META NR I 2005

Det räcker med att ögna igenom diskussionen i META för att få det man redan visste bekräftat, nämligen att metaarkeologiska eller teoretiska texter är icke-arkeologi.

I sin artikel i META är Svestad upprörd över att varken Wienberg eller den kommitté som granskade avhandlingen förstod den. En orsak är, menar Svestad, att de inte läser avhandlingen på avhandlingens egna premisser utan snarare utgår ifrån en personlig agenda när de granskar hans text. Denna agenda tycks vara att arkeologi är ett ämne som handlar om fornsaker och inte om metaarkeologisk teori.

Om jag förstått Jes Wienberg rätt har Svestad bevisligen diskvalificerat varje sådan metaarkeologisk eller teoretisk ansats genom att hävda att arkeologi är ett ämne som sätter sakerna först. Det enda Svestad och alla vi andra kan göra är att ägna oss åt fornsakerna. Allt annat måste betraktas som icke-arkeologi. Adjö, Asgeir Svestad. Välkommen, Jes Wienberg.

---

johan.hegardt@bredband.net

HÅKAN KARLSSON

En retorisk bumerang

Asgeir Svestad och (u)arkeologin

Håkan Karlsson

Abstract

A rhetorical boomerang. Asgeir Svestad and (non)archaeology.

This paper briefly discusses the rhetoric that Asgeir Svestad is using in his thesis *Finn din egen filosof*, as well as in his paper *Arkeologi, filosofi og retorik* published in META, no 4, 2004. It is, amongst others, stressed that Svestad has sincere problems when it comes to the contextualisation of his own text, and his own hidden agenda. Despite this criticism it is also argued that Svestad's text raises a number of interesting questions concerning the archaeological knowledge and the archaeological discourse, not at least concerning the issues of power and authority. It is further stressed that it is unfortunate that Svestad is putting these interesting issues in the shadow when walking the path of traditional scientific rhetoric, i.e. he is neglecting the interesting issues on behalf of an attack upon other perspectives. Thus, his argumentation is function a rhetoric boomerang when the issue of archaeology versus non-archaeology is taking the central place in front of the more interesting and fruitful issues in the text.

"Jag är på allvar rädd att ingen kommer att se värdet i det han skriver, eftersom han inte vill underbygga det med argument som riktar sig mot en annan ståndpunkt" (Bertrand Russell 1912, Brev till O. Morell rörande Ludwig Wittgensteins vetenskapliga retorik)

Inledning

Den inställning Bertrand Russell in- tar i ovanstående citat - där han syftar på sin student Ludwig Wittgensteins motstånd mot att gå till angrepp mot andra ståndpunkter till förmån för att låta den egna tankegången stå för sig själv - speglar utan tvekan ett av de grundläggande retoriska dragen inom den vetenskapliga diskussionen. Nämligen det smått rituella draget att basera sina egna resonemang och ståndpunkter på ruinerna av andras tankegångar. Det är som om de egna resonemangen inte kan tillskrivas någon större vikt innan man krossat en föregångares tankestrukturer, och denna retorik återfinns i stort sett i alla vetenskapliga texter, inte minst de arkeologiska. Betänk bara det stora antal postprocessuella texter som alla inleds med en i det närmaste ritualiserad attack mot processualismen. I linje med denna vetenskapens inbyggda och centrala retoriska struktur förväntas jag nu med vässad penna störta till försvar av min avhandling (Karlsson 1998) och dess innehåll mot den kritik, för att inte säga frontalangrepp, som Asgeir Svestad riktat mot densamma i sin avhandling *Finn din egen filosof* (Svestad 2003), en kritik som också upprepas i Svestads inlägg *Hvorfor oldsakene må komme først* vilket återfinns i META nr 3, 2004. Detta försvar kommer dock inte att ha den form och karaktär som man kanske kan förvänta sig och skälet till detta är tvåfaldigt. För det första, att Jes Wienberg i sitt inlägg *Arkæologi, filosofi og retorik* i META nr 3, 2004 till stora delar redan framhållit de

centrala delarna av den kritik som kan riktas mot Svestads resonemang, inte minst vad gäller hans syn på vad som skall betraktas som arkeologi respektive uarkeologi. För det andra, att denna kritik - även om den är fullt berättigad - riskerar att skymma de intressanta frågekomplex Svestad tang- erar i sin avhandling. Istället har jag i detta sammanhang - istället för att slå tillbaka - för avsikt att presentera en kortfattad fokusering riktad mot: 1) Frågan om Svestads retorik, och då primärt mot avsaknaden av kontextua- lisering av den egna texten inom den samtida arkeologiska diskursens makt- fält. 2) Frågan om Svestads dolda agenda, vilken tveklöst reser ett antal frågetecken.

Ett lovande anslag

Innan jag fokuserar på dessa två te- man så låt mig dock konstatera att det är nästan ett decennium sedan jag lade sista handen vid min avhandling och att mycket vatten tveklöst har runnit under broarna sedan dess. En del av de resonemang som jag förfäktade i av- handlingen har jag vare sig lust eller anledning att försvara idag. En del av dem var kanske långsökta, andra tvek- samma, vissa kanske kan betraktas som återvändsgränder och ytterligare andra är fullt gångbara även idag. Till den sistnämnda kategorin hör tvek- löst - åtminstone som jag ser det - åsikten att min avhandling i allra hög- sta grad var, och är, arkeologisk och att arkeologin både kan vara, och är, mer än bara studiet av förhistoriska artefakter, samt att ämnet bara mår

bra av teoretiskt orienterade texter som strävar efter att vidga diskussionerna. Dessa texter må sedan vara av meta-karaktär där det traditionella arkeologiska källmaterialet helt eller delvis lyser med sin frånvaro. Ironiskt nog är det precis i denna ljussättning jag uppskattar grundanslaget och de centrala resonemangen i Svestads avhandling (som primärt är uarkeologisk för att använda hans egen distinktion). En analys av den arkeologiska diskursens och kunskapsproduktionens retoriska förhållanden, förutsättningar och tekniker samt dess underliggande strategier och sociala maktrelationer är både berömvärd och välbehövlig. Inte minst då den pekar i riktning mot - och tenderar att blottlägga - den retorik, de sociala strategier och maktförhållanden som styr den vetenskapliga diskussionen vid sidan av, eller kanske ännu riktigare som ett underliggande stråk till, polemik och pennfäktning. Den välkomna analys Svestad presenterar - och detta är som jag ser det centralt - hade dock med fördel kunnat genomföras utan diskussioner om vad han betraktar som arkeologi respektive uarkeologi, och utan de i många fall minst sagt kraftfulla fördömandena av, och angreppen på, andra arkeologiska resonemang och ståndpunkter. Distinktionen mellan vad som är arkeologi och uarkeologi är en återvändsgränd, och hela denna diskussion är både ett retoriskt och ett strategiskt misstag från Svestads sida. Det torde ju vara minst sagt svårt att diskutera uarkeologi utan att själv i logikens namn betrakta sig

själv och sin text som uarkeologisk. Detta är dock på ett plan en bisak då det också - vilket är värre - finns en uppenbar risk att Svestad med denna självmotsägande retorik och den följande argumentationen - där han skapar en klar dikotomi mellan olika arkeologiska anslag - blir det tema som för många utgör avhandlingens identitet och centrum. Risker är också att Svestad som person riskerar att betraktas, inte som den innovativa och lovande forskare han tveklöst är, utan som en gnällig poliskommissarie eller alternativt som en arkeologins beskäftige vaktmästare som nu skall ställa saker och ting tillrätta. Det vore tveklöst synd om detta skulle bli fallet då textens huvudpoäng - analysen av den arkeologiska kunskapsproduktionens retorik, strategi och sociala maktdimensioner - därmed riskerar att hamna i skymundan och förblekna till förmån för ett ställningskrig rörande frågan om vad som är arkeologi respektive uarkeologi. Detta är naturligtvis ingen ointressant fråga, men vare sig Svestads avhandling eller någon annan arkeologisk text lär kunna ge ett slutgiltigt svar på frågan, och i Svestads fall så har hans avhandling - som jag ser det - betydligt större poänger om man läser den utan större hänsyn till denna fråga. Men kanske fullföljer Svestad med sin retorik bara det vetenskapens grundläggande retoriska drag som vi stötte på det inledande citatet där argumenten mot andra ståndpunkter är centrala för att den egna texten skall märkas och betraktas som värdefull.

Retorik och dold agenda

Svestads avhandling behandlar som sagt den arkeologiska kunskapsproduktionens retoriska tekniker, dolda strategier och dess sociala makt-dimensioner. Det är därför inte bara märkligt utan också högst anmärkningsvärt att han både i avhandlingen och i sitt inlägg i META har förvånansvärt svårt att kontextualisera sitt eget arbete och sina egna retoriska tekniker, liksom det samtida sociala maktspelet han ingår i. Detta förhållande har redan påtalats av Jes Wienberg men det kan vara värt att understryka att Svestads retoriska teknik där han underlåter att kontextualisera den egna avhandlingen i avhandlingstexten inte räddar honom vare sig från maktspelet eller de dolda strategierna. Att som retorisk teknik utelämna det traditionella förordet - där olika former av vetenskapliga och (makt-politiska) positioneringar vanligtvis äger rum - hjälper inte heller upp det hela. Att slutligen som retorisk teknik inte skicka sin avhandling för påseende till författarna av de texter som blir hårdast ansatta i densamma är inte heller det någon utväg, utan bara ett sorgligt faktum. Svestad sitter således lika fast i den arkeologiska diskursens retorik, strategier och dess sociala makt-dimensioner som oss alla. Naturligtvis är han väl medveten om detta förhållande men han tar dessvärre inte steget fullt ut och placerar in sin egen avhandlingstext i denna kontext. Som jag ser det hade detta varit ett betydligt mer briljant och upplysande drag än att söka efter en (omöjlig) neutral observatörspost eller att

förlora sig i diskussionen om vilka typer av arkeologiska anslag som skall betraktas som arkeologi respektive uarkeologi. Detta för oss tveklöst över till Svestads dolda agenda - och de (makt)anspråk som kan skönjas i densamma - och här kan ett par frågande funderingar vara på sin plats. Jes Wienberg ställer i sitt META-inlägg frågorna om huruvida avhandlingen handlar om att tillrättavisa ett (specifikt svenskt) kättereri från den så kallade klassiska postprocessualismen, eller om den handlar om en filosofernas kamp där insatsen är vilka filosofer arkeologin bör liera sig med? Jag skulle vilja gå ytterligare ett par preciserande steg då jag undrar varför Svestad går till storms mot den svenska arkeologin och dess teoretiska resonemang? Handlar det om att han som student vid institutionen i Tromsö - som har rykte om sig att vara teoretisk, och som också på många sätt varit teoretiskt ledande i Skandinavien - fått rollen att agera som "torped" för institutionens räkning då andra teoretiska centrum börjar göra sig gällande på olika håll i Skandinavien? Är Svestads angrepp kort sagt ett inlägg i maktkampen mellan olika lärosäten om vem som skall föra den teoretiska diskussionen inom arkeologin framåt? Eller kanske följer Svestad helt enkelt bara den vetenskapliga diskussionens grundläggande retoriska regel om att angrepp på andra ståndpunkter ger tyngd och värde åt den egna texten? Handlar Svestads angrepp kort sagt om att framhålla vikten av de egna resonemangen och att han därför slår extra hårt för att få största möjliga effekt? Effekt i form av uppmärksamhet är ju

heller aldrig fel i en akademisk kontext där det gäller att märkas, och kanske är ett angrepp riktat mot den svenska arkeologin något man dessutom kan plocka poäng på i vissa norska arkeologimiljöer? Med andra ord en investering inför för framtida kommande upphöjning i den akademiska makthierarkin? Kanske är det så, kanske inte?

Kunskapens sociala maktspel

Det som dock är höljt bortom allt tvivel är att Svestad, liksom oss alla, ingår i ett kunskapens sociala maktspel och att detta spel tveklöst spelas mer framgångsrikt av den enskilde då han eller hon kan ikläda sig doktors hatten. Denna dekoration innebär om man tillåts vara en aning cynisk och kättersk biljetten till: fondernas köttgrytor, sakkunnighetsuppdragens honung, opponentens och betygskommittéernas maktposition, resestipendiernas charterverksamhet, och de fasta tjänsternas förlovade land. Är det en strävan efter dessa akademiska maktpositioner - och det delvis goda liv som följer i dess spår - som utgör Svestads dolda agenda, och som således också är avhandlingens primära bakgrund? Är svaret på detta påstående jakande, så är detta inte på något sätt märkligt eller upphetsande, då vi alla (om vi skall vara helt ärliga mot oss själva) är medvetna om att den arkeologiska vetenskapen och dess kunskapsproduktion bara utgör en av de ingredienser som drivit och driver våra arkeologiska liv framåt. Med detta inte sagt att Svestad och vi andra för-

fattat arkeologiska avhandlingar enbart för att få tillträde till den akademiska världens ambrosia, men det är precis detta sistnämnda förhållande och de bevekelsegrunder som befinner sig vid sidan av och runt om ordet enbart - som vi har svårt att diskutera och som vi oftast gömmer bakom vetenskaplighetens mantel - som gör anslaget i Svestads avhandling oerhört spännande och viktigt inför framtiden. Analysen av den arkeologiska diskursens och kunskapsproduktionens retoriska förhållanden, förutsättningar och tekniker, underliggande strategier och sociala maktrelationer behöver tveklöst fördjupas, och Svestads text är ett bra bidrag till denna analys. Dessvärre är ju denna typ av analyser, som kanske gör sig bäst utan inblandning av det traditionella arkeologiska källmaterialet - för Svestads del - uarkeologiska till sin karaktär, men om Svestad med tiden kan lära sig att acceptera arkeologins mångfald och istället ta denna som utgångspunkt för analysen av fältets retorik, strategier och sociala maktdimensioner så är mycket vunnet. Här återfinns ett till stora delar jungfruligt forskningsfält som är av största vikt och som - analyserat och diskuterat bland annat i Latours, Foucaults och Bourdieus anda - innehåller många intressanta frågeställningar exempelvis vad gäller tillsättningsförfaranden, sakkunnighetsuppdrag, professorsutnämningar, opponentskap, förtroendeuppdrag av olika karaktär och de sociala kopplingarna mellan olika individer inom fältet, och fältets relation till det omgivande samhället och dess invånare etc. Sociala frågeställningar rörande arkeologins makt och

dess hierarkier som vi dessvärre ofta brukar blunda för då de tenderar att komma oss alltför nära och bli alltför obehagliga, och som av många - ironiskt nog kanske även av Svestad - betraktas som just sociologiska istället för som arkeologiska. Dessa dimensioner - om de nu skall diskuteras över huvud taget - skall som flertalet kollegor ser det vinklas mot förhistorien och inte mot oss själva. Svestad har dock - det förtjänar att upprepas - på ett förtjänstfullt sätt vänt på förstoringsglaset och satt de arkeologiska aktiviteterna under luppen, men dessvärre har han samtidigt glömt att putsa bort vissa försmädliga fettfläckar från linsen.

Avslutning

Avslutningsvis kan konstateras att kanske hade Ludwig Wittgenstein till viss del rätt då han - trots Bertrand Russells ihärdiga invändningar - menade att ett angrepp på andra ståndpunkter inte alltid är nödvändigt för att få hem poängen och visa på värdet i det egna

resonemanget. Då Svestad dock i sin text lutar sig mot den grundläggande vetenskapliga retoriken där angrepp på andra ståndpunkter är av central betydelse så tenderar dessvärre de dikotomiskt orienterade resonemangen om arkeologi och uarkeologi att fungera som en retorisk bumerang som riskerar att skymma värdet av Svestads intressanta tankegångar rörande den arkeologiska kunskapsproduktionens retorik och maktdimensioner. Det är dock min ärliga förhoppning att Svestad i framtiden orienterar sig vidare på den inslagna (förvisso uarkeologiska) vägen genom att utveckla och fördjupa sina resonemang rörande den arkeologiska kunskapsproduktionen och de sociala mekanismer och dimensioner som styr densamma.

Håkan Karlsson är biträdande lektor och forskare vid Institutionen för arkeologi, Göteborgs universitet. hakan.karlsson@archaeology.gu.se

---

Litteratur

- Karlsson, H. 1998. *Re-Thinking Archaeology*. Gotarc, Series B, Gothenburg Archaeological Theses 8.
- Russell, B. 1912. *Brev till O. Morell*.
- Svestad, A. 2003. *Finn din egen filosof. Konfrontasjoner og kontradiksjoner i den arkeologiske teoridebatten*. Institutt for arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Svestad, A. 2004. Hvorfor oldsakene må komme først. *META* 2004:3.
- Wienberg, J. 2004. Arkæologi, filosofi og retorik. *META* 2004:3.

MICHEL NOTELID

Varför begrundan måste komma före disciplinen

Michel Notelid

Abstract

Why reflection must come before discipline

This is a brief comment on a discussion between Asgeir Svestad and Jes Wienberg in META 2004:3.

”Svestad afsløres måske i sin metaforiske kapitelrubrik ”Nettet snører seg”... Svestad synes være ude for at fange fisk - skidtfisk.” (Wienberg 2004:33).

Jag är av META:s redaktion inbjuden att kommentera detta samtal mellan Svestad och Wienberg. Jag är här därför eller trots att min avhandlingstext är ratad av disciplinen, (vilket Wienberg tycker borde räcka för att utsluta mig ur diskussionen), delvis odisputerad (en vanföreställning i den dansk-norska traditionen), problematisk (javisst), oläsbar (beror på vem man frågar), varken lärd eller djupsinnig (nåja) utan snarare icke-begripen och därmed irrelevant (Wienberg 2004:35). Domen lyder: ”Kejserens nye klæder!” (Svestad 2003:225); det krävs kanske en dansk för att övertyga en norrman. Professor Wienberg fortsätter: ”Og jeg vil tillægge dommen: Det dunkles banalitet!” (Wienberg 2004:35).

Detta kan tyckas vara en hård dom mot texter och personer man säger sig inte alls förstå. Wienberg hade för

övrigt önskat att den svarta listan utökades till att gälla fler individer med arkeologiska pretentioner. Det vi har gemensamt är att vi bryter mot disciplinen och att vi försöker att integrera filosofi i arkeologin på ett eklektiskt (inbördes motstridande) och retoriskt sätt (Svestad 2004), dvs. på ett sätt som inte gagnar arkeologin och tar hänsyn till dess evigt modernistiska öde att vara just arkeologi och t.ex. inte filosofi.

Professor Wienberg och Asgeir Svestad uttalar sig alltså båda kritiskt mot en ”svensk” (utländsk) och teoretisk (främmande) diskussion. De riktar kritiken inte bara mot olika texter skrivna av svenska arkeologer utan kommenterar också mer eller mindre insiktsfullt det svenska universitetsväsendet. Sammanfattningsvis kan vi säga följande: näppeligen några av de svenska ”arkeologer” som Svestad och

Wienberg diskuterar skulle bli doktor i arkeologi, varken i Norge eller i Danmark, möjligen i filosofi men det kan de inte bedöma. Jag vill redan i det här sammanhanget ta starkt avstånd från den fixering av enskilda handledare som får klä skott för avhandlingsförfattares eventuella annorlundahet och brister. Den beskrivning både Wienberg och Svestad indirekt och direkt ger av förhållandet mellan handledare och doktorand, vittnar om stora brister i förståelsen av relationen mellan människor och om rudimentära insikter i hur kunskapen om disciplinen idag faktiskt har ökat, inte minst p.g.a. Foucaults inflytande på arkeologer.¹ Detta är särskilt allvarligt för den som säger sig vara inte bara inspirerad av Michel Foucault (Svestad) utan som också säger sig ha tagit honom på allvar. Visst är det så, Asgeir, att vi borde överlåta åt byråkraterna att se till att våra papper är i ordning? Varför vänder du dig till mina handledare istället för till mig? Och, en fråga som framtvings av er indignerade diskurs, hur ska jag uppfatta din relation till Bjørnar Olsen; vilken roll ska vi och vilken roll ska vi inte tillskriva honom?

Professor Wienberg, å andra sidan, kan ju inte annat än hoppas att den disciplinära strukturen ska vara intakt; ty det är ju den som motiverar hans sociala, moraliska och vetenskapliga tillvaro och hans rätt att orättvist eller rättvist döma över vad som är ”relevant” och ”stringent” nog (Wienberg 2004:35), göra det slutliga valet mellan fisk som kan ätas och fisk som kan lämpas överbord om man av miss-

tag fått sådan i trålen (se citat i inledningen som ju avslöjar Wienberg mer än Svestad). Professor Wienberg vill inte ha någon teoridebatt, menar jag. Om hans avsikt var att bjuda in till teoretisk diskussion hade han behövt hjälp med att formulera en sådan inbjudan. Istället tillgriper han tvångsmässigt utestängande begrepp som på ytan kan liknas vid ett försvar mot de barbarer som bultar på porten, men som på djupet visar på en självförväldad omyndighet vilken till och med upplysningsfilosoferna skulle försöka ta sig ur. Det är upp till oss själva att inse när vi fastnat i ett pansemiskt tillstånd vi själva regisserat och som sluter sig omkring oss. Vill man ärligen tillföra den teoretiska diskussionen något bör man kanske börja vid denna punkt.

De beröringspunkter som finns mellan Svestad och Wienberg, till ytan väldigt olika forskare, är av disciplinär art: de tillgriper båda medel i syfte att förhöja arkeologernas gemensamma tillförsikt om deras vetenskapliga roll sedan 1800-talet, en vanlig strategi i arkeologin som jag själv försökte undvika i min avhandling. Båda går till ursprunget - Thomsen - och även om de kommer att trätas om hans roll ett tag till är de rörande överens om att arkeologerna efter att ha löpt efter irrbloss under lång tid nu måste samla sig. Vi måste, som Svestad säger, inse vad som först och främst gör oss till arkeologer, nämligen insikten om att våra ”primære vitenskapelige objekter er oldsaker og fortidige samfunn som disse en gang oppsto i” (Svestad 2004:39). Vi ska inte tro att vi kan

vara "filosofer" - arkeologisk kunskap är något helt annat än en t.ex. filosofisk kunskap (Svestad 2004:38). Vi måste nås av insikten att den arkeologiska verksamheten försiggår inom bestämda ramar (Svestad 2004:39).

Men det är just erfarenheterna av dessa gränser som skapat olika teoretiska debatter, vars syfte ofta har varit att utvidga gränser som står i vägen för kunskapen snarare än befrämjar den. När Svestad formulerar det arkeologiska ödet på det sätt han gör kan han endast förvänta sig stöd från den traditionella skolan i arkeologin, vilket nog inte var hans syfte. Vi kan inte, menar jag, hänvisa till Thomsen i tron att vårt ansvar därmed avlastats. Arkeologin kan inte längre förstås på samma premisser som under denna klassiska period i arkeologins historia, lika lite som arkeologins auktoritet och den sociala positionen som arkeolog kan gå i arv till oss idag.

Låt mig helt kort kommentera var jag tycker att Svestad brister i sin läsning av min avhandling. När Svestad (2004:42) säger att jag tror att man i arkeologen kan göra vad man vill visar han hur lite han förstått av den. Allt går inte att skylla på hur min avhandling är skriven, lika lite som vi kan belasta forntiden för vår oförmåga att förstå den. Det jag visade var ju i själva verket att man sedan mitten av 1800-talet inte kan göra vad som helst i arkeologin, att disciplinen snart ombesörjde en genomsnittlighet genom att företeckna vad man kan och får våga sig på. Jag visade också hur det i detta sammanhang kan hända minst

två saker: antingen kan man som arkeolog inte låta bli att blicka in i disciplinens spegelsal och överraska sig själv som ovetenskaplig, eller också visar sig de disciplinära gränserna genom att någon som Svestad eller Wienberg noggsamt vakar över varje undantag som tränger sig fram och låter bilan gå. "Vagt i Gevær!" var det rop i natten som den unge Worsaae hörde när i skärningspunkten mellan begär och ordning också han krympte ihop inför vad som sakligt förväntades av honom som fornforskare.

Svestad väljer (?) att missförstå mina intentioner med diskussionen om "runorna" i Runamo (Svestad 2004:40; Notelid 2000:63ff), vilket på samma gång är ett sätt att blunda för disciplinens roll som kontrollprincip och att föra de som inte läst min text bakom ljuset. Min avsikt har heller aldrig varit att skapa en "ny form för romantisk arkeologi" (Svestad 2004:40), en misstanke som inte var svår att förutse, varför jag flera gånger i avhandlingen ville sopa bort den med syfte att undvika onödiga missförstånd och hinder i läsningen av texten (t.ex. Notelid 2000:6). Istället ville jag i detta kapitel beskriva med vilken list Worsaae närmade sig Runamo, hur den avslöjande kritiken gjorde sitt första egentliga insteg i arkeologin och vilka avlastande effekter brytningen med romantiken fick. Svestad borde förstå denna del av avhandlingen, ty han njuter just nu frukterna av arkeologins frigörelse från romantiskhängivelse. Svestads beskrivning av min avhandling som "roman" (Svestad 2003:206f) närmar sig det parodiska.

Romangestalten Finn Magnusen som jag hänvisar till i en not (Notelid 2000:73, kursiveringen i original) är verkligen hämtad från en roman av Gorm Rasmussen (Skyggers levetid, 1994) vilket Svestad skulle ha upptäckt om han varit noggrannare i sin läsning av min text.

Kanhända har Svestad inte varit grundlig på grund av att han läser ett verk som, där det redan representerar ett exempel på vad arkeologi "ikke bør være", icke "kommet til ved etablisementets velsignelse" (Svestad 2004:43). Professor Wienberg (2004:31) är förstås också tveksam till om min text borde ha varit med i diskussionen med tanke på att min disputation först blev stoppad och det krävdes ett förklarande tillägg för att den skulle gå igenom. (Wienberg tycks emellertid inte ha läst avhandlingen vilket diskvalificerar alla hans omdömen om den.) Men borde inte fler hängivna avhandlingsförfattare, inte minst bland de "typiska", avkrävas en förklaring och ett klarläggande om varför de ska tas på allvar? Är det inte medel mot flathet och disciplinrytteri professor Wienberg efterfrågar när han säger att arkeologer måste vara "fri af autoritetstro"? (Wienberg 2004:35). Nej, "autoritetstron" bland arkeologer gäller förstås inte de som följer rätt sorts auktoritet. Men Wienberg och Svestad torde bli nöjda med en sådan kritisk utveckling då de båda tycks vara engagerade i frågan, om än icke i klargörandet av den sedlighet och moral som skall avkrävas den privilegierade arkeologiska personlighe-

ten. Frågan kvarstår: Quis custodiet ipsos custodes?

Disciplinen närs av relationen mellan individuella begär och institutionella krav, bland annat detta ville jag visa med hjälp av Worsaae och genom de risker jag tog genom hela avhandlingen. Risker och motsägelser är skapade av disciplinen, det är endast uppgiften att handskas med dem som har vältrats över på individen (se Notelid 2000:124ff). Det sätt man lever på som arkeolog utgör på sätt och vis en biografisk lösning på motsättningar i systemet, ett personligt problem, ett ansvar under en frihet vilken disciplineringsmekanismer på ett motsägelserfullt sätt försöker beröva individen. "Det finns inget val, det är bara att falla in i ledet eller avstå från privilegiet att vara en riktig arkeolog!" Både Wienberg och Svestad tycks vilja locka med en sådan "genuin", banal och pånyttfödd men för länge sedan förlo-rad entydighet som Thomsen gav uttryck för. Men arkeologin är idag betydligt mer mångskiktad och mångdimensionell än vad Thomsen kunde drömma om och vad hans anhängare idag vill erkänna. Det är en dunkel historie- och vetenskapssyn som främst Wienberg men också Svestad ger uttryck för (O, vad det betyder mycket att följa arkeologins orubbligt sunda lagar), en dunkelhet som springer ur underlåtenheten att redovisa rättfärdigheten i deras perspektiv, denna avlägsna rättvisa som det ännu finns goda skäl att resa både teoretiska och filosofiska tvivel mot.

MICHEL NOTELID

Den arkeologiska disciplinen har blivit det öde som Worsaae en gång förestavade, liksom också den jakt på texter som skall "kvalificera som arkeologi" (Svestad 2004:39). Detta är förvisso ett tecken på att vi ännu befinner oss i ett "modernt" tillstånd. Världen har förändrats, globaliseringen och individualiseringen tar sina tributer i människors privatliv och arbetsliv - men arkeologin står sig stark och kan i slutändan bara snyggas till lite grand, härom tycks Wienberg och Svestad rörande överens. De må ha goda insikter i vad som skall avkrävas arkeologen. Men vid samtidsanalysen och i förståelsen av filosofins intrång i arkeologin brister de betänkligt. Den reflexiva begrundan som många teoretiska diskussioner vittnar om förutsätter ett traditionsbrott, dvs. att den tradition t.ex. Svestad hänvi-

sar till inte längre har makt över alla människor. Om världen inte längre förutsägbart rullar i samma gamla spår omvandlas tillvarons men också arkeologins förutsättningar. Traditionen kanske inte längre kan definiera arkeologins existens, vilket betyder att frågor inte längre besvaras av sig själva. Visst har man rätt att kritisera den teoretiska ("filosofiska") diskussionen i arkeologin. Men att försöka ta död på den genom hänvisningar till traditionen och en auktoritet satt i fråga kommer inte att lyckas i en tid där vi alla måste vara beredda på att ompröva hur vi inrättar oss i tillvaron.

Michel Notelid är fil.dr. och arbetar för tillfället som utredare på Historiska museet i Stockholm.
michel.notelid@comhem.se

Noter

¹ Svestad (2003:256ff) vill t.ex. att Bo Gräslund i detta sammanhang skall vara densamme som han varit tidigare, närmare bestämt som han var när han en gång skrev en kritisk artikel om vikten av att tänka och skriva klart. Om Svestad läste mitt förord lite noggrannare skulle han upptäcka att det var till hans mänskliga sidor jag hänvisade och bara indirekt (genom fabelns exakthet) till vad också han kunde uppfatta som problematiskt. Hur motbjudande det än är kanske jag måste ge professor Wienbergs omdöme en poäng när han säger att vi inte ska lägga så stor vikt vid vem doktoranderna tar som "gisslan" i förorden (Wienberg 2004:33).

Litteratur

- Notelid, M. 2000. *Det andra påseendet. En studie av övergångar i den arkeologiska disciplinens historia.* Occasional Papers in Archaeology 22 (Uppsala).
- Svestad, A. 2003. *Finn din egen filosof. Konfrontasjoner og kontradiksjoner i den arkeologiske teoridebatten.* Opublicerad fil.dr. avhandling. Universitetet i Tromsø.
- Svestad, A. 2004. *Hvorfor oldsakene må komme først.* Svar til Jes Wienberg. *META* 2004:3.
- Wienberg, J. 2004. *Arkaeologi, filosofi og retorik.* *META* 2004:3.

Arkeologer tittar på gamla saker

för att ta reda på hur det var att leva för länge sedan

Martin Rundkvist

Abstract

This paper starts from the observation that the public, most archaeologists and all dictionaries believe that archaeologists look at old things to find out what life was like a long time ago. The author criticises current theoretical archaeology from four main points.

1. Current theoretical archaeology is mainly an end unto itself and does not contribute much to the growing knowledge of past societies.
2. Some scholars advocate new disciplinary goals for archaeology despite the fact that neither the public nor most archaeologists (who are after all employed in fieldwork) are asking for them. The resulting forays by archaeologists onto the territory of other disciplines are often amateurish.
3. Some scholars propose an ethic and ideological role for archaeology that is politically correct but quite out of proportion with the discipline's importance to society at large.
4. Some scholars claim that archaeology is incapable of producing any scientific knowledge of past societies, a relativistic attitude that would in most other academic disciplines be considered professional suicide.

Arkeologer tittar på gamla saker för att ta reda på hur det var att leva för länge sedan. Det svaret får man nästan samstämmigt jorden runt om man frågar allmänhet, arkeologer och ordböcker vad arkeologernas uppgift är. Men man kan få höra enstaka avvikande uppfattningar.

Låt oss bortse från dem som blandar ihop arkeologin med paleontologin eller arkitekturen. Det är inte lätt för den som saknar särskilt intresse för

saken att hålla isär obskyra akademiska ämnen. Vad jag här vill diskutera är folk vid arkeologiska universitetsinstitutioner som varken vill titta på gamla saker eller ta reda på hur det var att leva för länge sedan. Enligt gängse definition är deras verksamhet inte arkeologi, men det förekommer sedan det sena 1980-talet en hel del ickearkeologiskt skriftställerier vid ämnets institutioner i några västländer, däribland Sverige.

Denna verksamhet har, ända sedan jag gjorde mina första arkeologiska lärospån läsåret 1990/91, gjort mig förbluffad och ofta arg. Ur mitt perspektiv är utövarna folk som av någon anledning hamnat på arkeologiska institutioner fastän de tydligen egentligen inte alls vill syssla med arkeologi. Jag borde kanske, i likhet med många duktiga och produktiva kollegor, försöka bortse från dem. Men icke-arkeologin vid arkeologiska institutioner har i mitt tycke nått en sådan omfattning att den är skadlig för ämnet och bör därför inte få stå oemotsagd. Liknande appeller har gjorts förr (t.ex. Flannery 1982; Rundkvist 1995).

Alltihop började med att Lewis Binford (1962 m.fl. uppsatser) och David Clarke (1968) införde den arkeologiska kunskapsteorin som självständig punkt på dagordningen. De ville systematisera arkeologins tillvägagångssätt för tolkning av spåren av samhällen i det förgångna och göra den till en rigorös disciplin. Inte egentligen för att lösa några konkreta problem om hur det var att leva på någon särskild tid och plats i det förflutna, utan på ett principiellt plan. Ian Hodder (1986) fortsatte med samma sak: han höll alls inte med föregångarna om hur denna övergripande tolkningsteori skulle se ut, men han fortsatte att försöka formulera den. Som det brukar gå med filosofiska systembyggen har ingendera skolan vunnit någon allmän acceptans, men många användbara detaljer lever kvar. Vad Michael Shanks & Christopher Tilley (1987a; 1987b) egentligen var ute efter med

sitt rabulistiska tungomålstal kan man bara spekulera om, men deras syfte var uppenbarligen inte i första hand konstruktivt. Sedan deras böcker kom ut har ingen teoretisk arkeologibok lyckats bilda skola i samma utsträckning. Däremot har sociologen Anthony Giddens (1984) blivit dekorativ standardreferens i teoretiskt orienterade arkeologiska arbeten.

Vi har fått en teoriforskning som föder sig själv utan att bidra till den arkeologiska kunskapsuppbyggnaden om det förflutna. Modeorden kommer och går: system, process, kontext, textuell, metafor, referens, reflexiv, materialitet, minne, heterarki. Talande är ett replikskifte mellan två arkeologer som jag hörde för några år sedan. Docenten berättade nöjt för professorn att han hade kommit på ett begrepp, jag tror det var "plats" eller möjligen "platsblivande", som han tänkte skriva en uppsats om. Professorn gratulerade honom till detta fina uppslag och jag gick därifrån storögt skakande på huvudet.

Alternativa kunskapsmål

Den icke-arkeologiska verksamheten har på senare år fått förespråkare i svensk arkeologi som vill hitta "alternativa kunskapsmål" för ämnet (Burström 2001; 2004; Burström et al. 2004; Högberg 2004). Det är enligt min mening dels opåkallat (det är ju teoriarkeologer och antikvariska tjänstemän, inte allmänheten, som ligger bakom; Qviberg 2004), dels oralis-

tiskt i fråga om de praktiska målsättningarna. En massiv majoritet av alla som intresserar sig för arkeologi är nöjda med ämnets gängse definition. Vill man forska om något helt annat så finns det andra universitetsämnen. Skälet till att det finns många olika institutioner vid universiteten är att det krävs olika kunskaper för att forska om olika saker. Om alla svenska arkeologer en dag övergick till att skriva om filosofi så skulle det inte medföra att ordet arkeologi bytte definition ens i svenska språket. I stället skulle konvertiterna ses som egensinniga amatörfilosofier.

Bra tvärvetenskap, som den historiska arkeologin, är en god sak. Men förhistoriska arkeologer är i stort sett tvungna att vara sina avlägsna perioders heltäckande uttolkare, fastän dagens samhällen studeras av en mängd specialister på olika områden. Därför tar ofta arkeologiska försök till tvärvetenskap formen av att en arkeolog fuskar till husbehov i en annan disciplin. I vissa fall har denna sidoverksamhet som sagt tagit överhanden, så att vi fått arkeologer som skriver idéhistoria, filosofi eller etnologi. Dessa sidospår kan kanske bidra till kunskapsuppbyggnaden inom respektive grannämne. Men de bidrar inte nämnvärt till kunskapen om hur det var att leva för länge sedan. Dessutom bryr sig de berörda grannämnenas företrädare sällan om att läsa arkeologernas skrifter. Följden blir att kvalitetskontrollen blir lidande. Arkeologer kan skriva vilka dumheter som helst på ett grannämnes område så länge de håller sig i

arkeologiska forum (jfr Sandqvist 2002). Följden blir bara att arkeologiska penningmedel och tidskriftssidor ägnas åt icke-arkeologi.

Jag undrar, som Asgeir Svestad (2003), varför de ansvariga på institutionerna för arkeologi i Göteborg och Uppsala tillät Johan Hegardt (1997), Håkan Karlsson (1998) och Michel Notelid (2000 & 2001) att disputerar där. Det förefaller uppenbart att Hegardts och Karlssons arbeten är filosofi och Notelids litteraturvetenskap (jfr Welinder 2002). Om dessa tre hade genomfört sina forskarstudier vid institutioner i respektive ämne hade deras avhandlingsarbeten kunnat ingå i ett sammanhang och fått en mera kvalificerad handledning och bedömning. Detsamma gäller Svestads paradoxala avhandling (2003) i arkeologi, där han utifrån en rent filosofisk undersökning rekommenderar att arkeologin håller sig till sin gängse ämnesdefinition. Vad Fiona Campbells & Jonna Ulins gemensamma avhandling (2004) hör till för ämne vet gudarna, men arkeologi är det inte. Kanske är boken snarast ett konstverk? Att alla dessa författare har doktorsexamen i arkeologi är lika berättigat som om man hade givit mig samma titel i nationalekonomi för mina studier av yngre järnåldern på Gotland (Rundkvist 2003a; 2003b).

Vad är det som gör att just arkeologin alstrar och accepterar utövare som inte gillar ämnet? Varför kan man inte forska i arkeologi vid en institution för meteorologi eller musikhistoria?

Och varför är det bara vissa grannämnen som tillåts lägga gökungar i det arkeologiska boet? Vad är det som gör en avhandling om meteorologi från göteborgsarkeologerna otänkbar? Varför är det bara den kontinentala filosofin som lockar arkeologer, och inte den analytiska som dominerar vid landets filosofiinstitutioner? Varför är det en sådan kontrast mellan vetenskapssynen inom exploateringsarkeologin, som sysselsätter nästan varenda yrkesverksam arkeolog, och teoriforskningen, som uppbärs av en högljudd minoritet bland de universitetsanställda?

Enligt min mening beror allt detta a) på skillnaden inom humanistisk fakultet mellan ämnen med vetenskaplig målsättning respektive estetisk målsättning, b) på den postmodernistiska relativismen (Rundkvist 1995; 2004; Bergström 1998; Jarrick 2003). Estetiska ämnen som litteraturvetenskap, konstvetenskap och filmvetenskap använder i regel inte sina källmaterial som ingångar till en bakomliggande historisk verklighet. Det rör sig ju oftast om fiktion som man tvärtom förstår bäst utifrån redan etablerade kunskaper om dess tillkomstepok. Teoriarkeologerna och deras lånta tänkesätt kommer ofta just från det estetiska hållet med målsättningen att kommentera källmaterialet snarare än dra slutsatser om verkligheten av det. Vad relativismen beträffar så är den förstås lätt att ignorera för naturvetenskapliga discipliner där man har enkla och klara sanningskriterier.

Arkeologin - som i likhet med historieforskningen måste nöja sig med källkritik, objektivitetssträvanden och Ockhams rakkniv i sitt sanningsökande - har drabbats mycket hårdare. Men ändå grävs det som aldrig förr.

Arkeologin som världssamvete

De nya praktiska eller politiska målsättningar som föreslås för arkeologin vittnar ofta om bristande verklighetskontakt. Nästan varenda människa anser ju att arkeologer tittar på gamla saker för att ta reda på hur det var att leva för länge sedan. Kan man då ha några realistiska förväntningar på

a) att arkeologin skall kunna t.ex. motverka främlingsfientlighet eller hjälpa folk att diskutera existentiella frågor, och

b) att allmänheten skall komma på tanken att be arkeologer om hjälp med dessa saker? Enligt min mening är dessa strävanden i bästa fall utslag av missriktad välvilja, men oftare snarast politiskt korrekta floskler som används för att söka pengar med. Arkeologin kan aldrig få den sortens politiskt inflytande, därtill är den alldeles för perifer. Fascistiska stater alstrar fascistisk arkeologi, inte tvärtom. Västvärldens stater är idag i stort sett humanistiska och liberala till sin politiska läggning, och därmed alstrar de också en i stort sett humanistisk och liberal arkeologi.

Arkeologins samtidsrelevans framhålls ibland som en viktig sak (t.ex. Berg 2002; Liliequist 2004), och jag suckar

varje gång jag läser det. Samtidsrelevans är ett extremt svagt argument för att samhället skall finansiera någon arkeologi. Ärligt talat: vad har senneolitikum för samtidsrelevans? Vad har silverskatter för samtidsrelevans? Vad har kritpipor för samtidsrelevans? Folk i det förflutna levde sina liv utan en tanke på huruvida deras samhällen skulle kunna fungera som sedelärande exempel år 2005. Vad kan det för övrigt finnas för rimlig koppling mellan hur ett samhälle i det förindustriella förflutna faktiskt såg ut, och hur vårt samhälle idag bör se ut? Ingen alls. Vi måste fatta dagens politiska beslut utifrån vår tids värderingar och utifrån bästa möjliga kunskap om dagens verklighet. Det finns lika liten anledning att vänta sig samtidsrelevans av arkeologin som av astronomin eller botaniken.

Arkeologer som vägrar veta något

Arkeologer som inte vill syssla med arkeologi är häpnadsväckande nog. Men det finns en rörelse som verkligen får det att gå runt i huvudet på mig; skribenter vid arkeologiska institutioner som förnekar att arkeologin kan ta fram någon pålitlig kunskap om hur det var att leva förr (t.ex. Olsen 1987; Karlsson 2004; Andersson i Andersson & Welinder 2004b). De hävdar ofta i stället en estetisk målsättning, nämligen att "berika" källmaterialet med nya tolkningar. Dessas eventuella motstridighet ses

snarare som en tillgång än som ett problem, vilket är en ickevetenskaplig hållning.

Min erfarenhet är dock att detta bara är en pose. När man frågar dessa människor om de verkligen inte kan svara på huruvida det byggdes megalitgravar under neolitikum och offrades människor under järnåldern så svarar de i regel att jovisst, det är de säkra på, men det är så banala kunskaper så de räknas inte. Regeln verkar alltså vara att om det råder bred enighet bland kunniga arkeologer om att det var på ett visst sätt för länge sedan så är just denna kunskap ointressant. Definitionen på en intressant fråga är att man aldrig kan besvara den, och alltså kan arkeologin inte ge några säkra svar på intressanta frågor. Lustigt nog sammanfaller detta med Karl Poppers (1959) definition av ickevetenskap: hypoteser som inte kan testas.

I vilket annat ämne skulle man kunna behålla jobbet om man hävdade att det var omöjligt att säga något bestämt om ämnets objekt? Den fromma förhoppningen om en samtidsrelevant arkeologi borde väl förutsätta att det går att ta reda på hur folk levde förr. Men det finns skribenter (t.ex. Olsen 1987; Andersson i Andersson & Welinder 2004b) som öppet hävdar att arkeologer inte kan veta något om det förflutna men bör hitta på etiskt försvarbara eller politiskt gynnsamma tolkningar ändå. Denna hållning är inte bara vetenskapsfientlig utan dessutom ohederlig.

MARTIN RUNDKVIST

Slutord

Arkeologins enda existensberättigande är enligt min mening att kunskap om samhällen i det förflutna är värdefull i sig själv. Arkeologin är inte nyttig, men den är rolig. I västvärlden har vi råd att forska om saker som inte ställer mat på bordet. Allt som behövs är tillräckligt många skattebetalare är intresserade av saken (vilket sannolikt inte är fallet med den teoritunga icke-arkeologin).

Nu vimlar förstås världen av människor som struntar i det avlägsna förflutna och inte tycker den sortens kunskap är rolig alls. Men det är valfritt vad man vill fördjupa sig i och universiteten har många olika institutioner. Jag tycker därför att det är tokigt att det idag finns så pass många vid våra arkeologiska institutioner som inte vill delta i framtagningen av arkeologisk kunskap, eller som till och med förnekar att den går att få fram. Vidare beklagar jag att så många vid ämnets institutioner vänder ryggen åt

det samvetenskapliga projektet att utforska världen och stänger in sig i en trång liten garderob full av hermeneutik och språkspel. Folk som arbetar inom andra ämnen (t.ex. Jerkert 2005) blir lika förbluffade som jag när de får höra talas om teoriarkeologernas prentiösa excesser.

De som har störst möjlighet att styra vad forskarna vid landets institutioner i arkeologi sysslar med är professorerna som leder forskarutbildningen i ämnet. Jag hoppas att de ska freda ämnesgränserna bättre framöver och förmedla mera entusiasm för den egentliga arkeologin. Arkeologer tittar på gamla saker för att ta reda på hur det var att leva för länge sedan. Det är vad omvärlden begär av oss, det är vad vi är bra på, och det är en uppgift vi kan vara stolta över.

Martin Rundkvist är fil. dr. i arkeologi och en av redaktörerna för *Fornvännen* och *Folkvett*.
Webbsajt: <http://www.algonet.se/~arador/>

Referenser

- Andersson, P. & Welinder, S. (red.). 2004a. *Mellan Thomsen och Däniken. Oenig diskussion kring alternativ arkeologi*.
- Andersson, P. & Welinder, S. 2004b. Ett efterord om oenighet, tankeoreda och tolerans. I Andersson & Welinder 2004a.
- Berg, K. 2002. "Vi vill skapa en samtidsrelation". *Svenska Dagbladet* 22 december 2002.
- Bergström, L. 1998. Relativism. *Filosofisk tidskrift* 1998:1.
- Binford, L. 1962. Archaeology as Anthropology. *American Antiquity* 28.
- Burström, M. 2001. Cultural heritage and antiquarian attitude. *Current Swedish Archaeology* 9.

- Burström, M. 2004. Stora frågor eller säkra svar. Om arkeologins kunskapsmål. I Andersson & Welinder 2004a.
- Burström, M.; Elfström, B. & Johansen, B. 2004. Serving the public. Ethics in heritage management. Karlsson, H. (red.). *Swedish archaeologists on ethics*.
- Campbell, Fiona & Ulin, Jonna. 2004. *Borderline archaeology. A practice of contemporary archaeology - exploring aspects of creative narratives and performative cultural production*. GOTARC, series B, Gothenburg archaeological theses 29.
- Clarke, D. 1968. *Analytical archaeology*. Methuen's handbooks of archaeology.
- Flannery, K.V. 1982. The golden Marshalltown: a parable for the archeology of the 1980s. *American Anthropologist* 84.
- Giddens, A. 1984. *The constitution of society. Outline of the theory of structuration*.
- Hegardt, J. 1997. *Relativ betydelse. Individualitet och totalitet i arkeologisk kulturteori*. OPIA 12.
- Hodder, I. 1986. *Reading the past. Current approaches to interpretation in archaeology*.
- Holtorf, C. & Karlsson, H. (red.). 2000. *Philosophy and archaeological practice. Perspectives for the 21st century*.
- Högberg, A. 2004. Historiemedvetande och uppdragsarkeologi. Tankar om alternativa kunskapsmål. *META* 2004:3.
- Jarrick, A. 2003. God historia är mer än goda historier. *Axess* 2003:5.
- Jerkert, J. 2005. Recension av Andersson & Welinder 2004. *Folkvett* 2005.
- Karlsson, H. 1998. *Re-thinking archaeology*. GOTARC, series B, Gothenburg archaeological theses 8.
- Karlsson, H. 2004. Recension av Wall 2003. *Fornvännen* 99.
- Liliequist, I. 2004. Kulturarvet ska ges en större plats i samhället. *Svenska Dagbladet* 30 april 2004.
- Notelid, M. 2000. *Det andra påseendet, del 1. En studie av övergångar i den arkeologiska disciplinens historia*. OPIA 22.
- Notelid, M. 2001. *Det andra påseendet, del 2. Den omvända diskursen*. OPIA 23.
- Olsen, B. 1987. *Arkeologi, text, samfunn. Fragmenter til en post-processuell arkeologi*. Stensilserie B historie/ arkeologi #24. Institutt for samfunnsvitenskap. Universitetet i Tromsø.
- Popper, K. 1959. *The logic of scientific discovery*.
- Qviberg, L. 2004. *Inbudna med armbågen. En undersökning av hembygdsrörelsens medverkan i Agenda Kulturarv*.
- Rundkvist, M. 1995. Kampen för "teoretisk korrekthet" inom arkeologin. *Fornvännen* 90.
- Rundkvist, M. 2003a. *Barshalder 1. A cemetery in Grötlingbo and Fide parishes, Gotland, Sweden, c. AD 1-1100. Excavations and finds 1826-1971*. Stockholm Archaeological Reports 40.
- Rundkvist, M. 2003b. *Barshalder 2. Studies of Late Iron Age Gotland*.
- Rundkvist, M. 2004. Postmodernism (Artikel i Skeptiskt ABC). *Folkvett* 2004:1.
- Sandqvist, T. 2002. Recension av Holtorf & Karlsson 2000. *Fornvännen* 97.
- Shanks, M. & Tilley, C. 1987a. *Social theory and archaeology*.
- Shanks, M. & Tilley, C. 1987b. *Re-constructing archaeology. Theory and practice*.
- Svestad, A. 2003. *Finn din egen filosof. Konfrontasjoner og kontradiksjoner i den arkeologiske teoridebatten*.
- Wall, Å. 2003. *De hägnade bergens landskap. Om den äldre järnåldern på Södertörn*. Stockholm studies in archaeology 27.
- Welinder, S. 2002. Recension av Notelid 2000 & 2001. *Fornvännen* 97.

FRANDS HERSCHEND

Argumentation *ad hominem* i dag och för 160 år sedan

Frans Herschend

Abstract

Argumentation ad hominem, today and 160 years ago

A small contribution evaluating the back-to-basics approach introduced by Asgeir Svestad in his reading of the Runamo discussion with further reference to his criticism of Notelid (2000) and his own practice as exemplified by his contribution to Svestad & Barlindhaug (2003).

Inledning

Det utspelar sig en recensionsdebatt i Meta. Den tar utgångspunkt i en opposition på Asgeir Svestads avhandling *Finn dig egen filosof* (2003). Opponenten/recensenten Jes Wienberg finner den kritiska attityden i avhandlingen ganska personinriktad. Några få, ungefär fyra stycken, får klä mycket skott för ett utbrett fenomen, vilket i så fall kunde ha behandlats i mera generella termer. Det måste han dock, efter Svestads mening (2004), liksom ha missuppfattat ty redan efter tre kapitel (ca 110 sidor) av den kritik Wienberg söker bedöma säger Svestad uttryckligen: ”La det være sagt med en gang: Kapitlene så langt i Del 3 må ikke oppfattes som en vurdering av personlig egnahet eller intellektuell kapasitet, men jeg har forsøkt å si noe om det som synes å være et ”tegn i tiden” - i arkeologifaget.” (Svestad 2003:243). Jamen, då så!

I denna meta-Metadebatt skymtar jag förbi som klandervärd handledare. Och det är bra. Då kommer saken i ett annat läge *ad hominem*, emedan man konsumentupplysningsvis förstår att jag nu skriver en metatext om en metatext som egentligen handlar om mig själv.

Disciplinering

Allt är med andra ord vad man kan förvänta sig - för debattens ursprung, Svestads avhandling, representerar den *backlash* eller positivt sagt den form av *back to basics* som spirade fram redan i mitten av 1990-talet. Som teoretisk kritik ur vitt skilda perspektiv börjar den med vetenskapen eller ämnet. Men förr eller senare kommer den fram till att det bakom förförd eller otuktad akademisk ungdom står en äldre typ. Kanske är det en fadermördare (jfr Callmer 1995) eller en ansvarslös

människa, som inte respekterar vetenskapens grunder och sina akademi-polisiära skyldigheter (jfr Lindström 2001). Häpnadsväckande nog representerar dessa människor etablissemang (jfr Svestad 2004:44).

Den argumentation *ad hominem* som gör sig påmind i avhandlingens tredje del, gör det på flera sätt. Dels har begreppet redan bildat en viktig bakgrund eftersom det förknippas med textkritiken i avhandlingens andra del. Där hjälpte det till att relativisera ståndpunkterna i konfrontationen mellan postprocessuell och processuell arkeologi. Dels är det viktigt eftersom det i avhandlingens tredje del framstår som en stegrad praktik i diskussionen av de fyra centrala texterna och deras författare. Vi kan kalla dem ”De fyras gäng”, som uttryck för att de väljs ut som gäng utan att egentligen vara det. Dels är det viktigt för att man kan tro att just det problematiska i *ad hominem*-kritiken i 1980-talets debatt kan vara en anledning till att alla fem författarna skriver som de gör (jfr Hegardt 1995). De vill nog alla komma bort från sådan kritik och åtminstone De fyras gäng verkar sedan mitten av 1990-talet ha uppfattat kritiken av det moderna som emancipation snarare än konfrontation. Dels är det så, för den utomstående, att den mest personinriktade kritiken tar utgångspunkt i en förebildlig *ad hominem*-kritik. Närmare bestämt den kritik Worsaae (1844 & 1845) ägnade dem som trodde att några av sprickorna i hällen i Runamo (en mil väster om Ronneby i Blekinge) kunde vara

huggna runor snarare än ändamålslös natur. I sitt kritiska avståndstagande vänder sig både Worsaae och Svestad mot det eklektiska, Worsaae mot ett gäng som vill förena poetisk myt och vetenskaplig verklighet, Svestad mot De fyras gäng.

Det kritiska avståndstagandet i en maktreflekterad diskussion om disciplinär praktik hemfaller lätt åt argumentation *ad hominem*. Därför blir det viktigt att läsa slutet på Svestads avhandling först, för här i slutet blir texten avklarad eftersom författaren faller ut en del referenser, citat och närlästa stycken. Här ställer sig Svestad på Thomsens ordnande verk, som står på upplysningens stegvis uppbyggda grund, och han blir likt en Worsaae i det att han med respekt för de värden och den inspiration som ligger i det icke-vetenskapliga ändå ställer sig bakom Worsaaes förståelse av arkeologi som en rationell vetenskaplig disciplin grundad på det förflutnas materiella kvarlåtenskaper. Därför skriver han att:

”det er min opfatning at det nettopper i det spenningsfeltet og i den spekulasjonen som oppstår mellom det vitenskapelige og det ikke-vitenskapelige at vitenskapen henter noe av sin ”næring” og som også gjør den intressant.” (Svestad 2003:270).

Det säger sig självt att man behöver brett grundade insikter om man utifrån materiella källor vill skriva det förflutna som mänskligt och kronologiskt ordnat.

Bevisföring åt Runamo till

Svestads diskussion är intressant. Jag skall exemplifiera det med hans läsning av Michel Notelids diskussion av hur Worsaae i skriften om Runamo 1844 såg vetandet om hur det förflutna mognade från "poetiske Betragtninger af Nordens Oldtid" till "kjærnefulde Bidrag til Udviklingen af det nye nordiske Folkeliv". I fallet Worsaae sker denna mognad när han själv är 20 år gammal i början av 1840-talet (jfr Worsaae 1844:15). Då lägger han den poetiska begeistringen på hyllan, utan att glömma vad den betytt för honom.

I Notelids argumentation är Runamodiskussionen viktig eftersom han ser det som disciplinering genom kritiken blygsamma undertiteln på Worsaaes skrift är just: *et bidrag til archaeologisk kritik*. För Notelid är den ett avgörande steg - en sorts konfirmeringsbevis på dop och barnatro - eftersom Worsaae preciserar vad "Oldtidsvidenskab" skall bli genom att spalta bort det fantastiska eller poetiska. Till slut (1844:37) sväller Worsaae av den rättfärd och självtillräcklighet som endast den kan känna vilken först utövat våld *ad hominem* och sedan förnedrat och dömt i sanningens och framstegets namn till "Oldtidsvidenskabens" försvar. Poesi och vetenskap kan aldrig förenas igen, men Vi kan gå vidare med hög buret huvud.

För Notelid är det inte så. Han finner den romantiska förståelsen vara efter-

hängsen, svår att bli av med. Också om man anammat Worsaaes eller Svestads arkeologi dröjer sig det romantiska kvar eftersom det finns ett mänskligt behov av att förstå på detta eller liknande sätt, trots att de kallas ovetenskapliga. Folk, och bland dem finns det en hel del arkeologer, kan inte begränsa sin förståelse av det förflutna till det som kan bygga på materiella källor i disciplinerat skick. Notelid ser en klyvning som inte är vetenskapligt motiverad. Han ser ett inneboende predikament i arkeologin, där Worsaae och Svestad ser en befriande åtskillnad. Notelid är en radikal kritiker av den rådande arkeologins vetenskaplighet och dess grundläggande predikament. Som jag ser det förvandlar hans kritik arkeologi till en praktik med inneboende brister. En verksamhet som får svårt att freda sig gentemot de politiska och ideologiska krav som den måste ta hjälp av när den skall göra sig begriplig och accepterad. Det säger sig självt, att detta är en kritik som Svestad inte kan skriva under på (jfr Svestad 1995, 2003 eller 2004). Trots att den är träffande.

Kanske vill inte heller Notelid dra samma konsekvens av sin radikala kritik som jag, nämligen den, att arkeologi som vetenskaplighet förlorat sin särart. Dess vetenskapliga problem är numera inte just arkeologiskt utan endast problem kring förståelsen av det förflutna - dvs. historievetenskapens teoretiska problem med dess inbyggda moment av osäkerhet. Befriar man historieforskningen från dess osä-

kerhet gör man den en otjänst eftersom det bara kan ske genom att göra den enögd och i längden perspektivlös. Det här borde inte vara problematiskt. Det borde vara lätt att se att Michel Notelids bok *Det andra påseendet* drog ut den konsekvens av den postmoderna diskussionen som berövade arkeologi dess disciplinära karaktär av självständig vetenskap - dess en gång av Worsaae konfirmerade tro.

Hursomhelst är läsningen av Notelids text uppenbarligen problematisk för Svestad, som läser närsynt, och inte tycker sig se att utvecklingen under 1830-talet lockat ut dem, som närde hoppet att inte alla sprickorna vid Runamo skulle vara naturliga, i en diskussion på just det modernas, läs: Worsaaes, villkor. Därför är det gott om hårdragna kommentarer och ytterst indirekta slutledningar som bygger på en kraftig fragmentarisering av Notelids text. Här och var blir denna läsart intressant som tidstypiskt och absurt uttryck för arkeologins predikament.

Genom att kombinera ett citat från början av Notelids diskussion med en liten not och ytterligare ett citat 10 sidor längre in i resonemanget får Svestad fram följande:

"Magnusen er for Notelid en "romanfigur" (2000:73 not 6) som alltså iverksatte en poetisk oldgransking. Den blei ekskludert av det han omtaler som Worsaaes egosentriske kritikk (Notelid 2000:74). I Notelids "roman" er derfor Magnusen helten og

ikke Worsaae, som ellers i de arkeologiske forskningshistoriene. Magnusen målbærer for Notelid videre en "dionysisk känsla, seksuell fastän närsynt" i motsetning til Worsaaes "apollinska blick, vittseende och abstrakt" (2000:63). Som jeg skal vise, kan det være vanskelig å se i hvilken grad Magnusen for eksempel er "seksuell" (og fastän närsynt)?!". (Svestad 2003:206 f.).

Som läsare, ja, till och med som handledare, skulle man vilja veta vad det egentligen står hos Notelid. Där står det följande:

"Striden om "runorna" i Runamo (Blekinge) är inte bara en strid om hur tecken ska tydas, om vad som ska betraktas som verkligt och inte, utan äntligen har den effektiva träningen i misstroende gett resultat och för första gången kan disciplinens aktualitet på allvar definieras och problematiseras. Worsaaes nu avgjort apollinska blick, vittseende och abstrakt liksom Thomsens, står här emot en kvardröjande dionysisk känsla, sensuell fastän nästan närsynt. Oldgranskeren [Worsaaes ideal, *min komm.*] försöker sig inte på konststycket att åkalla två gudomligheter på en gång, ty for att lyckas med det krävs att han bejakar det dubbla perspektiv vars möjlighet nu är på väg att överges." (Notelid 2000:63).

"6 *Romangestalten* Finn Magnusen tvingas konstatera det vi redan visste, nämligen att "Digte smiler man ad eller siger artigheder om, men dålig videnskab straffes med døden" (Rasmussen 1994:5)." (Notelid 2000:73 not 6).

"Det är ingen slump att Worsaae valde Runamo för sin kritik, eller att han sedan gav ut boken på eget förlag, eller att hans kritik renderade honom en klapp på axeln av själve kungen som mottog boken "overordentlig naadigt, ja næsten med faderlig Velvillie" (Worsaae 1934:124) [cf. Baudou 2004:127, *min komm.*]. Sanningen är egocentrisk och kommer att vara någonting som tillhör oss, på våra villkor." (Notelid 2000:74).

Notelid väljer att hänvisa till en variant av det klassiska begreppsparat apollinisk/dionysisk för att illustrera den motsättning, som Worsaae och hans, av Worsaae utvalda, motståndare, t.ex. Finn Magnusen, är engagerade i. I detta sammanhang kännetecknas de som drivs av sin dionysiska känsla av och till av en sorts närsynthet, så som de, vilka tagit bestämt apollinisk ställning, ändå har något abstrakt i blicken. Så finns det ju också en opposition inom denna binära opposition i det att det dionysiska av och till nyktrar till, medan det apolliniska fokuserar på Dafne. I nästa citat, noten, visar Notelid *en passant* och med hjälp av en emfas, att det inuti den romantiska fornforskaren Magnusen finns en liten man som likt en misslyckad romangestalt känner sig kränkt. Just så! Sist påpekar Notelid att Sanningen ställer sig själv i centrum och över-sköljer Worsaae, kungen och alla "vi" som bekänner oss till den, med sitt ljus. Att sedan Sanning inte alltid finns, trots att det står ett lysande försanthållande mitt i det hela, betyder mindre för dess riddarvakt.

De flesta som läser Notelids och Svestads texter kan med andra ord ena sig om följande:

1. För Notelid är Magnusen inte romanfigur, utan människa i kläm. Han iscensatte inte en poetisk "oldgranskning". Han såg något som inte fanns och löste med det en gåta som inte heller fanns. Han ville så gärna och blev förförd och sist uthängd.
2. Worsaaes kritik är inte egocentrisk, långt därifrån. Den är väl ett genomfört sanningssägande.
3. Notelid skriver ingen "roman" och de insinuanta citationstecknen kan inte rädda metaforen.
4. Det finns inga hjältar i farten, utom Sanningen, och just den verkar sakna en framträdande roll.
5. Det finns ingen sexuell känsla inom rimligt räckhåll.
6. Svestad behöver inte spilla sin tid - ja inte läsarens heller - på att visa det vanskliga i att se efter hur det förhåller sig med arten och graden av magnuseniensk sexualitet, *ity* hela detta hans projekt bygger på en, kanske dionysiskt inspirerad, *freudiansk* felläsning - han läser "sexuell" och inte "sensuell" som det står i Notelids text.

Man kan tycka att Svestads text, som exempel på metatext, lämnar något övrigt att önska. Man kan tycka att Notelids text provocerar. Men som många goda teoretiska texter innehåll-

ler den en del att tänka vidare över snarare än att söka bekräftelse i. Det kan t ex gälla detta med komplementariteten i det dionysiska och det apolliniska. Därför var den också intressant att vara med om som handledare. Den tvist som finns mellan Svestad och Notelid i synen på Runamo som disciplinhistoriskt fenomen är dessutom intressant för dagens arkeologiska diskussion. Om Svestads åsikter hade stått oemotsagda hade det varit lika tråkigt som det är bra att han lagt fram dem. Därför var det bra att *Det andra påseendet* lades fram. Därför skall man tacka de relativt fria akademiska institutioner som givit spridning åt Notelids och Svestads relativt avvikande avhandlingar. Det var rätt, och förutseende, tänkt.

I praktiken

Michel Notelids avhandling är bra också av den anledning att den hos en läsare som inte bringas ur balans aktualiserar problemen om vad man håller för sant inom arkeologisk praxis. Därför rör den också problem, som Asgeir Svestads utgångspunkt i de materiella källorna, historiskt sett, har lett till. Inte för att det behöver vara fel att gå till källorna, utan för att detta berättigade intresse kan lura oss att förbise vissa förhållanden som förenklar vår praktik bortom det rimliga.

Svestad har t ex registrerat de automatiskt lagskyddade samiska kyrkogårdarna i Nord Troms och Finnmark (Svestad & Barlindhaug 2003).

Anledningen härtill är att Riksantikvaren i skrivelse funnit det etniskt korrekt att betrakta vissa områden som så kvantitativt samiska att kyrkogårdarna där också kvalitativt är samiska. Vilket i sin tur betraktas som en avgjort "fredande" etnicitetsbestämning. Folkräkningar mellan 1890 och 1900 kan i vissa kommuner ge besked om att mer än 25 % av befolkningen var samer. Därför finner man i dag att kyrkogårdsbeståndet i dessa kommuner skall inventeras - i dessa och inga andra. Att kyrkogårdar skulle vara anlagda efter hur många människor den svensk-norska statsmakten i slutet av 1800-talet klassificerade som samer, är svårt att tro och Svestad finner ledigt kronologiska, topografiska, begravningsstrukturella och missionshistoriska med flera mönster i sitt material. Det är inte så märkvärdigt. Samisk historia är en bred fråga om kultur, inte en smal, om folkräkning.

I ett efterord (Svestad & Barlindhaug 2003:14) påpekar Svestad lite försynt att folkräkningen på 1800-talet sameprocent kanske inte är den bästa utgångspunkten för att definiera ett inventeringsområde. Därför kan man nog med fördel titta lite mer i arkiven och andra kommuner. Men det självklara, att det inte är procenten, utan den begreppsliga kopplingen till folkräkning, som är problemet, det kommenteras inte. I stället konkluderar Svestad lite lamt att projektet är ett viktigt bidrag till kunskapsuppbyggnaden.

Om man som Svestad i vid mening förfäktar devisen "Sagerne først" i

Thomsens och Worsaaes efterföljd, så skall man inte foga sig så tyst i den aktuella praktiken. Man skall t ex *inte* ge sken av att man arbetat i ”de samiske kjerneområdene”. För är det så enkelt att det sena 1800-talets 25 % - plus-folkräkningar speglar just det?

Om Svestad varit mer öppen i sitt sätt att läsa Notelid skulle han ha varit mer kritisk till sitt inventerings- och sammanfattningsuppdrag och kritiskt jämfört med åtminstone någon intressant plats utanför det tilldelade området. Han skulle ha påvisat de risker som finns att förföras av ett poänglöst försanthållande. Han skulle ha visat att ifrågasättandet av Riksantikvarens angreppssätt skulle ha förstärkt de samiska platsernas betydelse också om han endast hade sökt bedöma

deras kognitiva värde, gravarna förutan. Hade han hållit sig till sin egen uppfattning, som den citerades ovan (jfr Svestad 2003:270), skulle han ha dragit fördel av spänningsfältet mellan Riksantikvarens skrivelse och inventeringens platser: mellan det icke-vetenskapliga och det vetenskapliga. Men eftersom arkeologi huvudsakligen är en lite förförande praktik, så går det ju bra att göra som man vill. Därtill kommer att praktiken är så närvarande att den inte får ignoreras.

Frands Herschend är professor i Arkeologi vid Institutionen för Arkeologi och antik historia i Uppsala. Frands.Herschend@arkeologi.uu.se

---

Referenser

- Baudou, E. 2004. *Den nordiska arkeologin - historia och tolkningar*.
- Callmer, J. 1995. Arkeologins grundläggande perspektiv. *Fornvännen* 90.
- Hegardt, J. 1995. ”Men gudskelov, att professorer finnas, för vilka sanningen är ganska klar...” *Tor* 27.
- Lindström, J. 2001. Pseudo-arkeologi vid högskolorna. *Fornvännen* 96.
- Notelid, M. 2000. *Det andra påseendet. En studie av övergångar i den arkeologiska disciplinens historia*. Occasional papers in archaeology 22.
- Rasmussen, G. 1994. *Skyggers levetid*.
- Svestad, A. & Barlindhaug, S. 2003. *Samiske kirkegårder. Registrering av automatisk freda samiske kirkegårder i Nord Troms og Finnmark*. Norsk institutt for kulturminneforskning. NIKU Rapport 4.
- Svestad, A. 1995. *Oldsakenes orden. Om tilkomsten av arkeologi*.
- Svestad, A. 2003. *Finn din egen filosof. Konfrontasjoner og kontradiksjoner i den arkeologiske teoridebatten*.
- Svestad, A. 2004. Hvorfor oldsakene må komme først. Svar til Jes Wienberg. *META* 2004:3.
- Wienberg, J. 2004. Arkæologi, filosofi og retorik. *META* 2004:3.
- Worsaae, J. J. A. 1844. *Runamo og Braavalleslaget: Et Bidrag til archæologisk Kritik*.
- Worsaae, J. J. A. 1845. *Tillæg til ”Runamo og Braavalleslaget”*.
- Worsaae, J. J. A. 1934. *En Oldgrandskers erindringer 1821-1847*.

Hvorfor nysgerrigheden må komme først

Svar til Asgeir Svestad

Kristian Kristiansen

Abstract

Why curiosity must come first. Reply to Asgeir Svestad.

It is argued that Svestads critique represents a typical reactionary rhetorical strategy to defend status quo. Curiosity and quality are the two basic guidelines for maintaining an innovating archaeological research environment.

I den pågående debat i Meta om arkæologiens rette væsen og væren tillægger Asgeir Svestad visse professorer en afgørende rolle for legitimeringen af nye teoretiske tiltag, som repræsenterer for "the Establishment" (Svestad 2003, 2004). Når disse teoretiske udspil ikke passer ind i Svestads opfattelse af hvad korrekt arkæologi er, beskrives de som negative, og professorererne som nærmest uansvarlige. Nu er det imidlertid sådan at professorer og det etablerede akademiske netværk kan spille forskellige roller. De kan støtte nye videnskabelige forsøg, som ligger udenfor deres egen forskningshorisont, men oftere støtter de reproduktionen af den forskning som ligger indenfor deres forskningshorisont. Jeg har tidligere beskrevet disse to væsensforskellige forskningsmiljøer i dansk arkæologi, og sat navn på nogle af deres vigtigste repræsentanter

(Kristiansen 1978, 2002). De adskiller sig endvidere fra hinanden både ved den forskning de producerer og i deres forskningskultur. De repræsenterer således to typer af forskningsmiljøer. Det ene miljø er innoverende, det andet konsoliderende. Dialektikken mellem dem er imidlertid en væsentlig videnskabelig drivkraft. Denne diskussion i Meta bekræfter just dette.

På baggrund af personlige erfaringer fra begge miljøer har jeg altid stået for det åbne, eksperimenterende og debatterende miljø. Jeg anser det for en lærers pligt (professor eller ikke professor) at støtte unge forskere i at finde deres egen vej i arkæologien - uanset retning. Der skal naturligvis sættes grænser, men de handler først og fremmest om videnskabelig kvalitet. De fleste andre grænser, derimod, skal kunne sættes under kritisk debat, og nye grænsedragninger skal kunne

afsøges. Det kan være overfor andre discipliner, teoridannelser, eller praksis. Dette er nysgerrighedens videnskabelige praksis.

Arkeologien har gennem den seneste menneskealder, dvs. i min tid fra ca. slutningen af 1960'erne og frem, ekspanderet og diversificeret sit repertoire og sine roller i samfundet. Dette har stillet krav på teoretisk udvikling og ny forskning, som et med- og modspil til forandringerne. På det forskningsmæssige repertoire finder vi således idag en række nye temaer som ikke fandtes, og i øvrigt var direkte utænkelige, for bare 25-30 år siden. Teoretisk og socialhistorisk disciplin historie, kulturarv og samfund, historisk arkæologi, gender roller og seksualitet, formidling og performance for blot at nævne nogle stykker. Den teoretiske udvikling sker imidlertid sjældent synkront. Ofte drives den frem ved et par institutioner, hvor - for en tid - de rette vilkår findes. I et sådant nysgerrigt og fornyende miljø skal der være plads til eksperimenter og afprøvning af grænser, med mulighed for nye perspektiveringer. Noget viser sig naturligvis mere produktivt end andet. Det er videnskabens vilkår og eksistensberettigelse.

Personligt har jeg støttet doktorander og unge forskere hvis synspunkter jeg var grundlæggende uenige i, men hvis afprøvende og eksperimentelle betydning jeg fandt vigtig. Heidegger ligger så langt fra mine egne teoretiske og filosofiske udgangspunkter som det er muligt at komme, men jeg anså Hå-

kan Karlsson afhandling (Karlsson 1998), og senere bogen om Arkeologi og filosofi (Holtorf & Karlsson 2000), som vigtige bidrag til en pågående international filosofisk/teoretisk debat indenfor postprocessuel arkeologi, som bl.a. Chris Gosden og Julian Thomas samtidigt bidrog til (Gosden 1994, Thomas 1996). Det repræsenterede en teoretisk/filosofisk fordybelse efter den klassiske post-processuelle fase. Der er således ikke tale om et isoleret svensk fænomen, Sverige og Göteborgsinstitutionen orienterer sig nemlig mod den internationale debat, hvilket Svestad synes at overse. Dermed bliver også hans kritik provinsiel. Det samme gælder kritikken af Cornell og Fahlander (2002), som indgår i en international debat om materiel kultur/materialitet, social praksis og identitet (f.eks. Meskell & Joyce 2002), senest fulgt op af Fahlander og Oestigaard (2004).

Svestads ønske om at sætte oldsagerne først, noget som de fleste kan være enige i, er i virkeligheden et traditionelt retorisk kneb med det formål at bortcensurere de uarkæologiske tiltag, som Svestad ikke synes om. Først vælger man et generelt udsagn, som det er svært at være uenig i, derefter benytter man det til helt andre formål. Svestads kritik er således et skoleeksempel på videnskabelig konservatisme. Engang i tiden, i de gode, gamle 1980'er og tidlige 1990'er, var det institutionen i Tromsø der var med til at sætte den teoretiske dagsorden i skandinavisk arkæologi. Dengang fandt man også sin egen filosof (eksempler i Tilley 1991), og Bjørnar Olsen skrev

den af alle anvendte grundbog til kontekstuel arkæologi (Olsen 1997). Nu er dynamikken åbenbart gået af Tromsø og findes andre steder, bl.a. i Sverige. Hvad gør man så? Som man altid har gjort: beklager tidens uforstand og ønsker sig tilbage til de gode gamle dage, da der var rigtig arkæologi til. En klassisk reaktionær strategi, retorisk maskeret som et videnskabeligt forsvar for den rette lære.

Sådan åbner og lukker forskningsmiljøer sig. Hvordan og hvorfor det sker havde efter min opfattelse været et mere spændende tema at beforske (nysgerrighedens og fornyelsens diskurs overfor traditionens og fordybelsens diskurs) end Svestads deskriptive excersis i retoriske strategier, noget som trods alt er et velkendt fænomen. Men jeg har læst afhandlingen med den fornøjelse det er at se sin egen tid kritisk eksponeret. Jeg finder det endvidere opløftende og stimulerende, at Svestad udfordrer og kritiserer den tiltagende teoretiske

diversitet, selvom jeg er uenig i visse af konklusionerne. Der behøves virkelig en debat om den teoretiske pluralisme vi p.t. befinder os midt i. Vil den fortsat være produktiv eller vil den til slut drage arkeologisk teori og praksis i forskellige og muligvis uforenelige retninger (divergens). Bør vi derfor snarere stræbe efter en vis teoretisk sammenhæng eller hybridisering, en produktiv afprøvning af teoretiske og tolkningsmæssige sammenhænge med det formål at etablere et minimum af konsensus (konvergens)? En sådan debat har været under opsejling de seneste år, og kommer sikkert til at forstærkes (Schiffer 2000, Trigger 2003, Kristiansen 2004). Svestads afhandling kan tjene som et kritisk bidrag til denne diskussion.

Kristian Kristiansen är professor i Arkeologi vid institutionen för arkeologi, Göteborgs universitet. k.kristiansen@archaeology.gu.se

---

Litteratur

- Cornell, P. & Fahlander, F. 2000. *Social praktik och stumma monument. Introduktion til mikroarkeologi*. Gotarc Serie C, No. 46. Göteborgs Universitet, Institutionen för arkeologi.
- Fahlander, F. & Oestigaard, T. (eds.) 2004. *Material Culture and Other Things. Post-disciplinary studies in the 21st century*.
- Gosden, C. 1994. *Social Being and Time*.
- Holtorf, C. & Karlsson, H. (eds.) 2000. *Philosophy and Archaeological Practice. Perspectives for the 21st Century*.
- Karlsson, H. 1998. *Re-Thinking Archaeology*. Göteborg, Dept of Archaeology. Gotarc Series.
- Kristiansen, K. 1978. Dansk arkæologi- fortid og fremtid. *Fortid og Nutid* 27:279-319.
- Kristiansen, K. 2002. The Birth of Ecological Archaeology in Denmark: history and research environments 1850-2000. *The Neolithisation of Denmark. 150 years of debate: 11-31*. (eds.) A. Fischer & K. Kristiansen
- Kristiansen, K. 2004 (2005). Genes versus agents. A discussion of the widening theoretical gap in archaeology. *Archaeological Dialogues*, vol. 11, no. 2 (under trykning).
- Meskell, L. and Joyce, R. A. 2003. *Embodied Lives. Figuring Ancient maya and Egyptian Experience*.
- Olsen, B. 1997. *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*.
- Schiffer, M. B. 2000. *Social Theory in Archaeology: Building Bridges. Social Theory in Archaeology*. (ed) M.B. Schiffer. The University of Utah Press. 1-14.
- Svestad, A. 2003. *Find din egen filosof. Konfrontasjoner og kontradiksjoner i den arkeologiske teoridebatten*. Doktorsafhandling, Universitetet i Tromsø (stencil).
- Svestad, A. 2004. Hvorfor oldsakene må komme først. Svar til Jes Wienberg. *META* 3: 38-47.
- Thomas, J. 1996. *Time, Culture & Identity*.
- Tilley, C. (ed.) 1990. *Reading material culture*.
- Trigger, B. 2003. *Archaeological Theory: The Big Picture*. Grace Elizabeth Shallit Memorial Lecture Series. Department of Anthropology, Brigham Young University